تحقیق و پژوهش

به زبان ساده

آن چه هر دانش‌آموز باید بداند

محمدرضا اصلانی

بسم الله الرحمن الرحیم

تحقیق و پژوهش به زبان ساده

"قل هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون" زمر/۹

بگو آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند مساوی هستند؟

آن‌چه هر دانش‌آموز باید بداند

تحقیق و پژوهش

به زبان ساده

محمدرضا اصلانی

انتشارات شلاک

تهران - ۱۳۹۵

سرشناسه	:	اصلانی، محمدرضا،
عنوان و نام پدیدآور	:	تحقیق و پژوهش به زبان ساده/ محمدرضا اصلانی.
مشخصات نشر	:	تهران: شلاک، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	:	۱۱۲ ص.
شابک	:	978-600-257-029-1
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
موضوع	:	تحقیق -- روش‌شناسی
رده بندی کنگره	:	Q۱۸۰/۵۵/ر۹الف۵۷ ۱۳۹۱
رده بندی دیویی	:	۰۰۱/۴۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۰۴۲۹۴۷

انتشارات شلاک

نام کتاب	※ آن‌چه هر دانش‌آموز باید بداند تحقیق و پژوهش به زبان ساده
ناشر	※ انتشارات شلاک
مؤلف	※ محمدرضا اصلانی
چاپ پنجم	※ ۱۳۹۵
شمارگان	※ ۲۰۰۰ جلد
قیمت	※ ۸۰۰۰ تومان
شابک	※ ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۷-۰۲۹-۱

جمالزاده جنوبی خ دیلمان پ۱۴ واحد۱

تلفن ۶۶۵۹۲۳۵۷ و ۹۱۲۲۲۵۱۲۶۸

www. Shelak. ir

فهرست

فهرست

فهرست

کلیات

مقدمه

کنجکاوی و تحقیق از تمایلات طبیعی هر انسان است و میل به شناخت امور، کشف اسرار، پرده‌برداری از مجهولات و درک واقعیت‌های نهان، فطری و غریزی و در هر انسانی از همان دوران کودکی پدیدار می‌شود. آدمی در هر وضع و مرحله‌ای، دشمن جهل است؛ می‌خواهد بداند، کشف کند، بشناسد و بشناساند و به دنبال یافتن پاسخ برای سئوالات خویش است. اما این که آیا تلاش او ثمر می‌دهد یا نه، بستگی به راه و روش و ابزاری دارد که او برای یافتن پاسخ برگزیده است. علی رغم این که در کشور ما در چندسال اخیر دانش‌آموزان مدارس از انجام پروژه‌های علمی استقبال می‌کنند، کمتر اتفاق افتاده که روش انجام تحقیق و انجام پروژه به نحو مقتضی برای دانش‌آموزان توضیح داده شود و این امر به این دلیل است که معنای «تحقیق» دانش‌آموزی به خوبی روشن نشده است. این موضوع با نگاهی به «تحقیق»های رسیده به

مسابقات مختلف مقاله‌نویسی، از جمله مسابقات پرسش مهر و تحقیقات ارسال شده به منظور شرکت در جشنواره خوارزمی و... به چشم می‌خورد. در نگاه اول هر کسی احتمالا جذب ظاهر زیبای پژوهش‌ها خواهد شد. جلدهای زیبا، نقاشی‌های هنری، چاپ‌های رنگی، صحافی‌ها مرتب می‌شود.

تعریف تحقیق و پژوهش علمی

تحقیق از نظر لغوی به معنای بررسی و پیدا کردن حقیقت است ولی در تعریف اصطلاحی و از نظر علمی عبارتست از تلاش و انجام یک فعالیت منظم و هدفدار برای رسیدن به حقیقت و پاسخ به سؤال و دستیابی به دانش و آگاهی بیش‌تر در مورد یک پدیده و یا یک مسئله به منظور چاره‌جویی بااستفاده از مراحل و روش علمی.

تحقیق یعنی جستجو و مطالعه جهت یافتن پاسخ یک مشکل و ارائه راه‌حل یک مسأله (خدادوست، ۲۵۳۵:۹). به عبارت دیگر تحقیق، فعالیت پیگیر و تلاش فکری برای پرده‌برداری از مجهولات، کشف روابط علت معلولی و شناخت علمی یک مسأله یا حل یک مسأله باروش منطقی و علمی است.

انواع پژوهش

براساس هدف

پژوهش‌ها براساس هدف مورد نظر به سه گروه بنیادی، کاربردی و ارزیابی تقسیم می‌شود.

تحقیقات بنیادی

به تحقیقاتی گفته می‌شود که هدف آن «گسترش مرز علم و دانش»

است. به‌طور کلی هر نوع تحقیقی که به «تولید علم» منجر شود، یا نظریه و یا نظریه‌های قبلی در آن رشته را «تکمیل» کند و یا به «نقد» نظریه‌های قبلی پرداخته و افق جدیدی را به روی انسان باز کند «تحقیقات بنیادی» گفته می‌شود. مثل تحقیقاتی که در سال‌های اخیر در مورد سلول‌های بنیادی انجام شده و مرز دانش بشری در رشته پزشکی را فراتر برده است. این نوع تحقیق، زاده حقیقت‌جویی یا واقعیت‌گرایی است و برای دسترسی به دانش و روابط علمی جدید به کار می‌رود و با اتکا به آن‌ها درک عمیق پدیده‌ها ممکن می‌شود. هدف اصلی این نوع تحقیقات توسعه قلمرو معرفتی بشر است.

– ویژگی‌های این نوع تحقیقات:

۱– وقت‌گیر است و برای کشف مجهول، نیاز به زمان طولانی دارد.

۲– هزینه‌بر است و منابع مالی زیادی نیاز دارد.

۳– معمولا به وسیله مراکز علمی و دانشگاهی انجام می‌شود.

تحقیقات کاربردی

به تحقیقاتی گفته می‌شود که هدف آن حل مسائل و مشکلات فراروی جوامع انسانی (و سایر موجودات) برای یک زندگی بهتر و با امکانات مناسب‌تر می‌باشد، مانند:

۱. بررسی تأثیر پیوند سلول‌های بنیادی در بهبود بیماران قلبی بستری شده در بیمارستان بقیه‌الله تهران در سال ۱۳۸۴.

۲. بررسی تأثیر سلول‌های شوآن در ترمیم ضایعات نخاعی بیماران قطع نخاعی ۲۰ تا ۴۰ ساله مرکز نگه‌داری بیماران قطع نخاعی شهر تهران در سال ۱۳۸۵.

۳. بررسی علل افزایش جرائم اجتماعی دربین جوانان ۱۸ تا ۲۸ ساله شهر تهران در سال ۱۳۸۴.

هدف این نوع پژوهش ارائه راه‌حل علمی برای رفع مشکل مشخصی است. این تحقیقات به دنبال توسعه و بهبود روش‌ها هستند؛ به همین دلیل به تحقیقات کاربردی معروف شده‌اند، هر پژوهش کاربردی، نیازمند نتایج پژوهش‌های بنیادی مربوط به همان موضوع است.

تحقیقات عملی

به تحقیقاتی گفته می‌شود که هدف آن بررسی مسائل و مشکلاتی است که فرد شخصاً با آن مواجه بوده و از طریق پژوهش می‌خواهد مشکلات و موانع فراروی خود را برطرف نموده و یا حداقل آن‌ها را کاهش دهد.

هرچند در این نوع تحقیق نیز هدف، بررسی مسائل و مشکلات و موانع می‌باشد اما در تحقیقات عملی، مسائلی مورد بررسی قرار می‌گیرد که دغدغه شخصی فرد بوده و می‌خواهد خود شخصاً اقدامی در جهت رفع و یا کاهش آن‌ها انجام دهد.

مثال برای تحقیق علمی:

۱) تحقیق برای رفع خاموشی برق

۲) تحقیق برای رفع خرابی اتومبیل یا ماشین

۳) بررسی برای تشخیص بیماری و درمان آن

۴) پیدا کردن روشهای مقابله با سیل

۵) یافتن علت افزایش بیکاری و راه های کاهش آن

۶) کشف علل افزایش ترک خدمت کارکنان یک سازمان

تحقیقات ارزیابی

این نوع تحقیقات به بررسی پیامدهای اجرای تصمیمات قبلی می‌پردازد تا مشخص کند که مسئولان در رابطه با رسیدن به اهداف تاچه حدموفق بوده‌اند.

انواع پژوهش براساس روش و ماهیت

پژوهش‌ها براساس روش و ماهیت به پنج گروه تقسیم می‌شوند که عبارتند از: ۱) تحقیقات تاریخی ۲) تحقیقات توصیفی ۳) تحقیقات همبستگی ۴) تحقیقات علی ۵) تحقیقات تجربی

تحقیقات تاریخی

این نوع تحقیقات با استفاده از اسناد و مدارک معتبر انجام می‌شود تا از حوادث تاریخی و دلایل بروز آن‌ها را تبیین کرد.

تحقیقات توصیفی

در تحقیقات توصیفی، محقق به دنبال بررسی وضع موجود توصیف منطقی و نظام‌دار آن است و در این ارتباط، به مطالعه ویژگی‌ها و صفات موضوع مورد نظر می‌پردازد و در صورت لزوم، ارتباط بین متغیرها را بررسی می‌نماید.

مثال: «بررسی وضعیت معیشت کارکنان آموزش و پرورش منطقه ۴»

«مطالعه ویژگی‌های جمیعتی کشور ایران»

در این نوع تحقیقات از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای (اسنادی)، و بررسی متون و محتوای مطالب و نیز روش‌های میدانی یا پیمایشی استفاده می‌شود.

تحقیقات توصیفی به سه دسته تقسیم می‌شوند:

الف) زمینه‌یاب یا پهناگر

ب) موردی و قوم‌نگاری یا ژرفانگر

ج) تحلیل محتوا

تحقیقات توصیفی زمینه‌یاب یا پهناگر:

در این نوع تحقیقات به مطالعه ویژگی‌ها و صفات افراد جامعه پرداخته می‌شود و وضعیت فعلی جامعه مورد مطالعه در قالب چند صفت یا متغیر مانند سن، جنس، درآمد، تحصیل و... مورد بررسی قرار می‌گیرد.

تحقیقات موردی و قوم‌نگاری یا ژرفانگر:

در تحقیقات موردی و ژرفانگر، یک موضوع از یک جهات مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد و ضمن توصیف ویژگی‌ها و صفات آن به تجزیه و تحلیل علت یا علل بعضی فعالیت‌ها، کنش‌ها و واکنش‌ها پرداخته می‌شود.

مثال: «بررسی آداب و رسوم عشایر ایرانی»

«بررسی ویژگی‌های رفتاری یک دانش‌آموز ناسازگار» (یا تیزهوش)

تحقیقات توصیفی تحلیل محتوا:

قلمرو این نوع تحقیقات را متن‌های مکتوب، شفاهی و تصویری درباره موضوعی خاص تشکیل می‌دهد. نظیر کتاب‌هاف مقالات، روزنامه‌ها، مجلات، مطالب موجود در نوارها و فیلم‌ها، سخنرانی‌ها، اوراق امتحانی، تصاویر و... محقق درچنین تحقیقاتی به دنبال تجزیه و تحلیل و توصیف مطالب است. به عنوان مثال، محققان برای تعیین خط مشی سیاسی و طرز فکر یک شخصیت سیاسی، مجموعه‌ای از نوشته‌ها و سخنرانی‌های او را در دوره خاصی از زندگی سیاسی ارائه شده، مورد مطالعه قرار می‌دهند.

تحقیقات همبستگی (همخوانی)

این نوع تحقیقات به منظور کسب اطلاع از وجود رابطه بین متغیرهای تحقیق (علت و معلول) انجام می‌پذیرد. در این تحقیقات، محقق می‌خواهد بداند که آیا بین دو چیز یا دو گروه اطلاعات، رابطه و همبستگی وجود دارد یا خیر یعنی آیا تغییر در یک متغیر موجب تغییر در دیگری می‌شود.

مثال:

«بررسی رابطه بین نوع تغذیه و قد و وزن دانش‌آموزان شهر تهران»

«بررسی رابطه نمرات دوره تحصیل دبیرستان با نمرات دانشگاه، در بین دانشجویان دانشگاه تهران»

تحقیقات علی (پس رویدادی)

در این گونه تحقیقات، کشف علت‌ها، عوامل بروز یک رویداد و حادثه یا پدیده، مورد نظر است. بنابراین پس از آنکه واقعه‌ای روی داد، تحقیق درباره آن شروع می‌شود تا عوامل موثر بر بروز واقعه شناسایی شود. به کمک نتایج اینگونه تحقیقات می‌توان از بروز وقایع مشابه پیشگیری نمود.

مثال: «بررسی علل آتش‌سوزی در کارخانه»

«بررسی علل موفقیت دانش‌آموزان سال آخر مدرسه شاهد منطقه۱۷ در کنکور دانشگاه»

تحقیقات علی، معمولا از نوع کاربردی هستند و نتایج آن‌ها برای جلوگیری از تکرار حوادث و وقایع نامطلوب یا تکرار وقایع و حوادث مطلوب مورد استفاده قرار می‌گیرد. اگرچه بخش عمده این نوع تحقیقات در آزمایشگاه‌ها انجام می‌گیرد ولی این به آن معنی نیست که اینگونه تحقیقات

منحصرا به حوزه علوم تجربی و طبیعی تعلق داشته باشد، بلکه در سایر حوزه‌ها، از جمله جامعه‌شناسی نیز از این روش استفاده می‌شود.

مراحل انجام تحقیق

۱. ایجاد سؤال (پرسش آغازین)
۲. تعیین موضوع و محدود کردن آن (تبدیل سؤال یا سوژه به یک موضوع تحقیقی)
۳. توصیف (بیان) مسئله تحقیق
۴. تبیین اهمیت و اهداف تحقیق
۵. جمع‌آوری اطلاعات (مرحله اول)
۶. ارائه سئوالات یا فرضیه‌های پژوهش
۷. تعیین متغیرهای تحقیق و تعریف مفهومی و عملیاتی آن‌ها
۸. مطالعه و بررسی سوابق (پیشینه) تحقیق
۹. طراحی یک روش تحقیقی و مدل تحلیلی و آماری مناسب
۱۰. جمع‌آوری اطلاعات (مرحله دوم)
۱۱. استخراج، پردازش و تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده
۱۲. پاسخ‌گویی به سؤال‌های تحقیق و یا آزمون فرضیه‌ها
۱۳. نتیجه‌گیری
۱۴. ارائه گزارش تحقیق (با رعایت اصول گزارش‌نویسی)

این مراحل برای یک تحقیق کامل و علمی دانشگاهی است، شما می‌توانید به جای آن مراحل زیر را دنبال کنید:

۱. ایجاد سؤال (پرسش آغازین)
۲. تعیین موضوع و محدود کردن آن
۳. جمع‌آوری اطلاعات و طبقه‌بندی آن‌ها (مرحله اول)
۴. ارائه سئوالات یا فرضیه‌های پژوهش
۵. جمع‌آوری اطلاعات و طبقه‌بندی آن‌ها (مرحله دوم)
۶. اثبات فرضیه‌ها و نتیجه‌گیری
۷. ارائه گزارش

ایجاد سؤال (پرسش آغازین)

اولین مرحله تحقیق مواجه شدن با یک مسئله و شکل‌گیری پرسش درذهن پژوهشگر می‌باشد. ایجاد سؤال درذهن محقق می‌تواند متأثر از عوامل متعددی از جمله کنجکاوی و روح جستجوگری و مشکلات و نیازهای فردی و اجتماعی و مواجه شدن با بعضی موانع و تجربیات فردی و مطلع شدن از تجربیات و مشکلات دیگران و یا از طریق مطالعه کتاب و مجله و روزنامه و رادیو و تلویزیون باشد.

مثال: آیا مطالعه مطبوعات می‌تواند در افزایش رشد اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستانی مؤثر باشد؟

تعیین موضوع و محدود کردن آن (تبدیل سؤال یا سوژه به یک موضوع تحقیقی)

اولین و مهمترین موضوع برای یک محقق، پیداکردن موضوع مناسبی برای

پژوهش و بررسی است؛ به نحوی که موضوع مورد نظر از سوی معدودی از اندیشمندان و متخصصان، یا بسیاری از افراد عادی جامعه، به عنوان یک مسأله و مشکل مطرح باشد. بنابراین برای تشخیص موضوع مناسبی که بتوان آن را به عنوان یک مسأله در نظر گرفت، نیاز به دقت و ریزبینی از سوی محقق است. می‌توان گفت مسأله‌یابی (پیداکردن مسأله مناسب برای تحقیق) اولین و مهمترین قدم در انجام یک تحقیق محسوب می‌گردد.

قدم بعدی، تعیین حد و حدود برای مسأله‌ای است که تصمیم به بررسی آن گرفته‌اید. به منظور تعیین حد و حدود مسأله مورد نظر و محدود کردن موضوع تحقیق به فکر کردن درباره زوایای مختلف موضوع خود بپردازید و هر چه به ذهنتان رسید که به نوعی با موضوع کلی انتخابی شما مرتبط است یادداشت نمایید. به این ترتیب می‌توانید تا حدودی به موضوعات جزیی‌تری دست پیدا کنید و از میان این موضوعات جزیی، هر یک را که بهتر دیدید و به نظر شما با اهمیت‌تر به نظر رسید و با علائقتان سازگارتر بود، انتخاب نمایید و با معلم راهنمای خود یا با فردی آگاه، در میان بگذارید. مثلا موضوعی مثل (مشکلات و معضلات اجتماعی و فرهنگی استان تهران) را می‌توان به موضوعات کوچک‌تر و محدودتری مثل مشکل ترک تحصیل، قاچاق، وضعیت حجاب، پایین بودن قدر و منزلت زن در اجتماع و... تقسیم نمود. حتی هر یک از این موضوعات نیز می‌تواند به موضوعات کوچکتری مثل مشکل بیماری در بین فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها یا بررسی علل ترک تحصیل در بین اقشار مرفه و... تقسیم کرد.

در این مرحله محقق باید مسئله مورد تحقیق خود را بر اساس سؤال یا سؤال‌هایی که در مرحله قبل در ذهن وی ایجاد شده را تشخیص داده و

موضوع تحقیق خود را به‌طور دقیق مشخص نماید. در این مرحله محقق سوژه را به موضوع تحقیقی تبدیل می‌کند.

مهم‌ترین نکات در انتخاب موضوع تحقیق

۱- موضوع می‌بایست متناسب با توانمندی و یا تجربه محقق باشد.

به عنوان مثال محققی که فقط در رشته علوم انسانی تحصیل کرده و از علوم پزشکی اطلاعات زیادی ندارد نباید موضوعی که خارج از توانمندی علمی و یا تجربی وی می‌باشد (مثل بررسی علل انسداد عروق کرونر دربیماران قلبی شهر تهران) را انتخاب کند. و یا کسی از علوم دینی و علم رجال اطلاع چندانی ندارد نمی‌بایست موضوع «بررسی سلسله راویان احادیث ائمه معصومین علیهم‌السلام از قرن اول تا سوم هجری» را انتخاب نماید.

۲- موضوع می‌بایست متناسب با فرصت محقق و قابل‌اجرا توسط وی باشد.

مثلا موضوع زیر هر چند جالب است اما به آسانی قابل اجرا نخواهد بود:

«بررسی نحوه تعامل اعضای خانواده با یکدیگر از طریق مشاهده حضوری محقق در یکصد خانواده تهرانی» که این تحقیق حداقل یک هفته حضور شبانه‌روزی محقق در هر خانواده را می‌طلبد. به راستی کدام خانواده تهرانی است که اجازه دهد یک محقق غریبه یک هفته در آن خانواده حضور شبانه‌روزی داشته و رفتارهای آنان را زیر نظر قرار دهد و از طرف دیگر حتی در صورت اجازه بعضی از خانواده‌ها به محقق، از کجا می‌توان اطمینان پیدا کرد که رفتارهای آنان واقعی و طبیعی است نه تصنعی و ساختگی؟

۳- موضوع باید محدود شود یعنی خیلی وسیع نباشد.

به عنوان مثال موضوع «بررسی مسائل و مشکلات جامعه‌ایران» آن قدر

وسیع است که به طور مسلم اگر بخواهیم تحقیق خوبی داشته باشیم، انجام آن از عهده یک محقق خارج است. زیرا مسائل و مشکلات جامعه‌ایران دامنه وسیعی دارد. آیا منظور مسائل و مشکلات فرهنگی است یا اجتماعی یا اقتصادی یا سیاسی یا نظامی یا دینی و مذهبی و یا آموزشی؟ لذا محقق باید موضوع خود را به یکی از مشکلات فوق، مثلاً بررسی مسائل و مشکلات آموزش و پرورش جامعه‌ایران محدود نماید. هر چند این موضوع نیز می‌بایست به موضوعات کوچک‌تری محدود شود، زیرا مسائل و مشکلات آموزش و پرورش جامعه‌ایران دامنه وسیعی دارد، مثل محتوای کتب درسی، تخصص و توان‌مندی معلمان و شیوه‌های تدریس، ارزشیابی و امتحان. حتی اگر یکی از موارد فوق مثل بررسی محتوای کتب دوره ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و یا پیش‌دانشگاهی و حتی محتوای کتب دوره ابتدایی انتخاب شود نیز خود وسیع می‌باشد و می‌بایست یک درس خاص مثل محتوای کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی و یا یک پایه خاص مثل سال پنجم ابتدایی مورد بررسی قرار گیرد.

۴- موضوع تحقیق نباید تکراری و از موضوعاتی باشد که قبلاً در مورد آن تحقیق شده و حل شده باشد و یا پاسخش معلوم باشد.

مهم‌ترین نکات در نگارش موضوع تحقیق

۱- متغیرهای مورد مطالعه می‌بایست در موضوع تحقیق نوشته شود.

یعنی باید مشخص شود که محقق می‌خواهد چه چیزی را مورد بررسی و مطالعه قرار دهد. به عنوان مثال در موضوع تحقیق «بررسی میزان رضایت دانش‌آموزان سال سوم از معلم هندسه در سال تحصیلی ۹۲-۹۳»، میزان رضایت دانش‌آموزان سال سوم از معلم هندسه، متغیر مورد مطالعه می‌باشد.

۲- آزمودنی‌های مورد مطالعه می‌بایست در موضوع تحقیق نوشته شود.

یعنی باید در موضوع تحقیق مشخص باشد که تحقیق درباره چه کسی و یا چه افرادی و یا چه چیزی انجام خواهد شد. در مثال فوق محقق می‌خواهد تحقیق خود را بر روی دانشجویان پسر و دختر سال سوم انجام دهد.

۳- مکان انجام تحقیق می‌بایست در موضوع تحقیق نوشته شود.

نوشتن مکان تحقیق از این جهت ضروری است که تحقیق در مکان‌های مختلف ممکن است نتایج متفاوتی داشته باشد و لذا باید مکان انجام تحقیق (در مثال فوق دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران) مشخص باشد.

۴-زمان انجام تحقیق می‌بایست در موضوع تحقیق نوشته شود.

نوشتن زمان تحقیق نیز از این جهت ضروری است که در یک مکان ثابت اما در زمان‌های مختلف ممکن است نتایج متفاوتی داشته باشد و لذا باید زمان انجام تحقیق (در مثال فوق در سال تحصیلی ۹۲-۹۳) مشخص باشد.

به عنوان مثال آیا ملاک‌های قبولی در کنکور در سال ۹۲-۹۳ با سال ۹۱-۹۲ یکسان است؟ یعنی در زمان‌های مختلف ممکن است نتایج متفاوتی از تحقیق در مورد یک موضوع و حتی در یک مکان معین داشته باشیم.

ویژگی‌های موضوع تحقیق

۱) موضوع تحقیق باید محدود شده باشد (به همان نحو که در بالا توضیح داده شد.)

۲) موضوع تحقیق و پرسش آغازین باید عملی و واقع‌بینانه باشد.

۳) موضوع تحقیق باید مناسب، بجا و حقیقی باشد و درصد مطالعه آنچه وجود دارد باشد.

۴) موضوع تحقیق باید حداقل بیانگر رابطه بین دو متغیر باشد (در برخی از انواع تحقیق).

۵) موضوع تحقیق باید درباره جامعه‌ای مشخص مطرح شده باشد (نقـل از دیانی ۵:۱۳۸۲، با کمی دخل و تصرف).

انتخاب عنوان برای پژوهش

با محدود کردن محدوده زمانی و مکانی، می‌توانید موضوع پژوهش خود را به «عنوان پژوهش» تبدیل نمایید. مثلا در صورتی که موضوع پـژوهش مـورد نظر شما «بررسی مشـکل بیکـاری در بـین تحصـیل‌کردکـان باشـد» عنـوان پژوهش شما می‌تواند «بررسی علل بیکاری در بین تحصیلکردگان شهر تهـران ۱۳۸۹-۱۳۹۱» باشد. تعیین محدوده زمانی (مثال: سـال‌هـای ۱۳۸۹-۱۳۹۱) و محدوده مکانی (مثال: شهر تهران) به شما کمـک مـی‌کنـد تـا بـرای موضـوع پژوهش خود یک عنوان مناسب در نظر بگیرید و بتوانید کار پژوهش خود را به صورت عملی طراحی اجرا نمایید. (صالحین: ۱۳۸۲).

توصیف (بیان) مسئله تحقیق

در این مرحله محقق می‌بایست موضوع تحقیـق خـود را بـر اسـاس تجربیـات شخصی و یا استدلال‌های عقلی و یا بر اساس نتـایج تحقیقـاتی کـه تـاکنون انجام شده است به‌گونه‌ای توضیح داده و توصیف کند که خواننده متوجه ابعاد و زوایای موضوع و مسئله بودن آن از دیدگاه محقق شود.

نمونه‌ای از توصیف (بیان) مسئله:

پژوهشگری موضوع زیر را برای تحقیق خود انتخاب کرده است:

«بررسی رابطه بین «مطالعه مطبوعات» و «رشد اجتماعی» دانش‌آموزان سال سوم دوره متوسطه مناطق ۳ و ۱۸ تهران در سال ۱۳۷۹»

سپس متناسب‌با موضوع فوق مسئله تحقیق را به‌صورت زیر توصیف کرده است:

بیان مسئله: مطبوعات نیز مانند بسیاری از پدیده‌های اجتماعی دیگر دارای کارکرد آشکار و پنهان می‌باشند. افزایش اطلاعات و آگاهی افراد جامعه و همچنین افزایش رشد اجتماعی آنان از کارکردهای آشکار مطبوعات می‌باشد. از دیگر سو یکی از اهداف آموزش و پرورش «رشد اجتماعی» افراد برای ورود به جامعه می‌باشد، لذا رابطه بین مطبوعات و رشد اجتماعی از مقوله‌های مهمی است که می‌تواند توجه پژوهشگران را به‌خود جلب نماید و به‌عنوان یک موضوع پژوهشی مورد بررسی قرار گیرد.

آموزش و پرورش به عنوان بزرگ‌ترین سازمان رسمی کشور در آموزش نیروی انسانی وظیفه اجتماعی کردن نسل جوان برای ورود به جامعه را به عهده دارد و وظیفه آن تنها آموزش مهارت خواندن و نوشتن نیست، بلکه پرورش رشد اجتماعی دانش‌آموزان به عنوان یکی از مهم‌ترین اهداف نظام تعلیم و تربیت می‌باشد.

حال چنان‌چه از مطبوعات برای آموزش قوانین و هنجارهای اجتماعی به دانش‌آموزان استفاده شود، آیا می‌توان به نتایج بهتر و مطلوب‌تری در اجتماعی کردن آنان دست یافت؟

سؤال اساسی پژوهشگر در تحقیق این است که آیا از مطبوعات می‌توان به عنوان یک ابزار در جهت اجتماعی کردن نوجوانان استفاده کرد؟ و به عبارت دیگر آیا با ترغیب دانش‌آموزان دبیرستانی به مطالعه مطبوعات می‌توان بر رشد

اجتماعی آن‌ها افزود و آیا بین رشد اجتماعی نوجوانانی که مطبوعات مطالعه می‌کنند و آن عده‌ای که مطالعه نمی‌کنند تفاوت معنی‌دار وجود دارد یا خیر؟

تبیین اهمیت و اهداف تحقیق

در این مرحله محقق می‌بایست در مورد اهمیت موضوع و مسئله تحقیق خود توضیح داده و خواننده را متقاعد کند که موضوع تحقیق آن‌قدرمهم است که می‌بایست در اسرع وقت مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و حتی اختصاص بودجه برای انجام تحقیق ضرورت دارد. همچنین در این مرحله محقق می‌بایست هدف کلی و همچنین اهداف جزیی خود را از انجام تحقیق کاملاً مشخص کند تا معلوم شود که تحقیق به دنبال دستیابی به چه هدف یا اهدافی است.

جمع‌آوری اطلاعات (مرحله اول)

لازم است کار را با بررسی نظرات و دیدگاه‌های دانشمندان و صاحب‌نظرات در رابطه با موضوع مورد پژوهش و یافته‌ها و تحقیقات سایر پژوهشگران آغاز کرد و در این راستا باید بدانیم که چه مقدارو کدام نوع معلومات مربوط به تحقیقات گذشته، در هدایت و شکل دهی تحقیق تازه، مورد استفاده قرار گیرد. از جمله مراکز و منابعی که به منظور جمع‌آوری اطلاعات می‌توان به آن‌ها مراجعه کرد عبارتند از:

- کتابخانه‌های عمومی
- کتابخانه‌های دانشکده‌ها و مراکز علمی
- کتابخانه ملی

- مرکز مدارک و اسناد علمی وزارت علوم.
- سایت‌های دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی سازمان‌ها و وزارتخانه‌های مختلف و کتابخانه‌های مجازی
- دایره‌المعارف‌ها و فرهنگ لغات
- فصلنامه‌ها و مجلات علمی- پژوهشی و...

هر قدر در این مرحله از کار پژوهش بیشتر و دقیق‌تر تلاش کنید زیرساخت محکم‌تری برای تحقیق خود فراهم خواهید ساخت و اعتبار علمی کار را افزایش خواهید داد؛ زیرا این اطلاعات باعث تقویت مباحث نظری و زیرساختی تحقیق شما خواهد شد.

این اطلاعات برای نوشتن فصل دوم تحقیق، مورد استفاده شما قرار خواهدگرفت و با توجه به نوع اطلاعات جمع‌آوری شده پیشینه نظری و پیشینه عملی یا تجربی تحقیق نوشته می‌شود.

لازم است روش جمع‌آوری و ثبت اطلاعات موجود در کتاب‌ها و اسناد و مدارک مکتوب را (از طریق فیش‌برداری) آموزش دیده باشید تا بتوانید به جمع‌آوری مطالب مفید مرتبط با تحقیق خود بپردازید، زیرا مطالعه اسناد و منابع، نوعی مشاهده غیرمستقیم محسوب می‌شود که برای ضبط و ثبت آن باید اقدام به یادداشت مطالب نمود. پس از یادداشت‌برداری از منابع و استخراج مطالب مورد نیاز باید به دسته‌بندی اطلاعات پرداخت.

ارائه سئوالات یا فرضیه‌های پژوهش

در این مرحله با توجه به نوع تحقیق خود یا به ارائه سئوالات، یا به ارائه فرضیه می‌پردازید. به منظو رارائه فرضیه باید با استفاده از معلومات و اطلاعاتی که در

مرحله قبل به دست آورده‌اید؛ در ارتباط با وقایع و پدیده‌های مورد نظر حدس‌هایی بزنید، این حدس‌ها را فرضیه گویند(صالحین، ۱۳۸۲) .

در واقع فرضیه، پاسخ‌های پیشنهادی شما برای حل مسأله و موضوع تحقیق است. فرضیه‌سازی یکی از مراحل حساس تحقیق است؛ زیرا فرضیه‌ها نقش راهنما را دارند و به فعالیت‌های تحقیقاتی جهت می‌دهند و به محقق کمک می‌کنند تا از بین راه‌های مختلف رسیدن به مقصد (حل مسأله) تنها چند مورد را که بیش از همه امکان دستیابی به مقصد را امکان‌پذیرمی‌نماید، برگزیند و راحت‌ترین راه‌ها را برای رسیدن به هدف تحقیق انتخاب کند (حافظنیا، ۱۰۹:۱۳۸۱) .

فرضیه تحقیق معمولا به زمان، مکان و مفعول مشخصی محدود می‌شود و به صورت جمله شرطی و خبری بیان می‌گردد؛ به نحوی که فاعل (علت) در بخش اول، و مفعول (معلول) در بخش دوم قرار گیرد (رفیع‌پور: ۱۲۹) .

مثال: اگر تعداد کتاب‌های کتابخانه دهخدا افزایش یابد،

علت: رضایت مراجعان نیز افزایش می‌یابد.

معلول: برای مشخص کردن فرضیه‌های پژوهش لازم است ابتدا متغیرهای پژوهش را مشخص کنیم و سپس رابطه آن‌ها را بیان کنیم.

در ایجاد یک مسئله معمولاً عامل یا عواملی نقش دارند و محقق با مطالعه مقدماتی خود حدس و گمان‌هایی درمورد چگونگی و یا روابط بین متغیرهای مورد مطالعه می‌زند که در این مرحله حدس‌ها و یا فرضیه‌های خود را مطرح و به صورت جمله خبری مشخص می‌کند. به عبارت دیگر محقق بعد از مواجه شدن با یک مسئله سوژه خود را تبدیل به موضوع تحقیقی می‌کند و سپس آن

را توصیف نموده و اهداف خود را از انجام تحقیق مشخص نموده و بعد از آن سؤال‌های پژوهشی خود را مشخص کرده و در مرحله‌ی بعد فرضیه و یا حدس خود را در مورد ارتباط بین متغیرها مطرح می‌نماید.

ویژگی های یک فرضیه‌ی خوب

۱) فرضیه باید قدرت تبیین حقایق را داشته باشد.

۲) فرضیه باید بتواند پاسخ مسأله تحقیق را بدهد.

۳) فرضیه باید قابلیت حذف حقایق نامرتبط با مسأله تحقیق را داشته باشد.

۴) فرضیه باید ساده و قابل فهم باشد.

۵) فرضیه باید قابلیت آزمون داشته باشد.

۶) فرضیه نباید با اصول علمی تایید شده مغایرت داشته باشد.

۷) فرضیه نباید از واژه‌ها و مفاهیم ارزشی استفاده کند.

۸) فرضیه باید به مطالعه و پژوهش جهت بدهد.

۹) فرضیه باید به صورت جمله خبری باشد.

۱۰) در یک فرضیه خوب اصطلاحات و واژه‌های اختصاصی تعریف می‌شوند

تعریف فرضیه

فرضیه حدس و گمانی است که محقق در مورد میزان و نحوه ارتباط بین متغیرها قبل از انجام تحقیق مطرح می‌کند و ممکن است پس از مطالعه و تحقیق حدس و یا فرضیه وی تایید و یا رد شود. (البته محقق باید سعی کند حدس و گمان و یا فرضیه‌اش مبتنی بر مطالعه بر روی تحقیقات قبلی و یا تجربیات شخصی و یا مبتنی بر استدلال‌های عقلی باشد تا بتواند از حدس و

گمان‌های خود تا حدودی دفاع کند و ممکن است حدس‌های وی پس از تحقیق تأیید و یا رد شوند) .

مثال ۱: به نظر می‌رسد «مطالعه مطبوعات» بر «رشد اجتماعی» دانش‌آموزان دوره متوسطه موثر باشد.

مثال ۳: بین «سطح تحصیلات والدین» و «معدل درسی فرزندان» رابطه وجود دارد.

مهم‌ترین نکاتی که در نحوه‌ی نوشتن یک فرضیه می‌بایست رعایت شود:

- فرضیه به‌صورت یک جمله خبری نوشته می‌شود و نه یک جمله سؤالی.
- معمولا در فرضیه از میزان و نحوه ارتباط بین دو متغیر سخن گفته می‌شود.
- متغیرهایی که در فرضیه طرح می‌شوند باشد قابل سنجش باشند، یعنی متغیرهایی که در یک فرضیه نوشته می‌شوند یا با استفاده از آزمون‌های «استاندارد» و یا با آزمون‌های «محقق ساخته» می‌بایست قابل اندازه گیری بوده و بتوان اطلاعاتی در مورد آن‌ها جمع‌آوری کرد و چنان‌چه متغیرها قابل سنجش نباشند، چنین فرضیه‌ای پژوهشگر را با مشکلات جدی مواجه کرده و حتی ممکن است وی را از ادامه تحقیق باز دارد.
- در یک فرضیه نمی‌توان متغیرهای زیادی را طرح کرد بلکه باید آن‌ها را در چند فرضیه جداگانه طراحی کرد. به عنوان مثال در فرضیه زیر:

بین محبوبیت دبیر دینی، محتوای کتب درسی، شیوه تدریس دبیر دینی و شیوه امتحان از درس دینی و «گرایش دینی نوجوانان» رابطه وجود دارد.

در این فرضیه متغیرهای زیادی مطرح شده است و مثلاً چنان‌چه بین محبوبیت دبیر دینی و گرایش دینی نوجوانان رابطه وجود داشته باشد، اما بین

محتوای کتب درسی، شیوه تدریس دبیر دینی، شیوه امتحان درس دینی و گرایش دینی نوجوانان رابطه وجود نداشته باشد، نمی‌توان گفت که $\frac{1}{4}$ فرضیه تأیید می‌شود و $\frac{3}{4}$ آن رد می‌شود. بلکه می‌بایست فرضیه فوق را در چهار فرضیه به شکل زیر طراحی کرد:

۱- بین «محتوای کتب دینی مدارس» و «گرایش دینی دانش‌آموزان» رابطه وجود دارد.

۲- بین «محبوبیت معلم دینی» و «گرایش دینی دانش‌آموزان» رابطه وجود دارد.

۳- بین «شیوه‌ی تدریس دبیر دینی» و «گرایش دینی دانش‌آموزان» رابطه وجود دارد.

۴- بین «شیوه‌ی امتحان از درس دینی» و «گرایش دینی دانش‌آموزان» رابطه وجود دارد.

در این صورت می‌توان گفت که مثلاً فرضیه دوم تحقیق تایید شده و فرضیه‌های اول و سوم و چهارم مورد تایید قرار نگرفته است.

انواع فرضیه

۱- فرضیه تحقیق (فرضیه محقق):

به فرضیه‌ای گفته می‌شود که توسط محقق طرح شده است و قصد دارد درستی یا نادرستی آن را مورد بررسی و آزمون قرار دهد.

فرضیه تحقیق (فرضیه محقق) ممکن است به دو صورت طراحی شود:

۱-۱ فرضیه بدون جهت:

به فرضیه‌ای گفته می‌شود که فقط رابطه یا تفاوت بین دو متغیر را بیان کرده، اما معلوم نمی‌کند که متغیر مستقل موجب کاهش و یا افزایش متغیر وابسته است یا خیر؟ و در صورت تفاوت بین دو متغیر معلوم نیست که بنا به حدس و فرضیه محقق کدام متغیر بزرگ‌تر و کدام‌یک کوچک‌تر است؟

مثال ۱:به‌نظر می‌رسد بین نمره‌ریاضی و نمره علوم دانش‌آموزان رابطه وجوددارد.

مثال ۲: به نظر می‌رسد بین تعداد اعضای خانواده و معدل فرزندان آن خانواده رابطه وجود داشته باشد.

مثال ۳: به‌نظر می‌رسد بین معدل کلاس A و معدل کلاس B تفاوت وجود دارد.

مثال ۴: به نظر می‌رسد بین نمرات دانشجویان پسر و دختر در درس آمار و روش تحقیق اختلاف وجود دارد.

۲-۱ فرضیه جهت دار:

به فرضیه‌ای گفته می‌شود که درآن حدس و فرضیه محقق کاملاً مشخص بوده که متغیر مستقل، موجب «افزایش» متغیر وابسته می‌شود یا موجب «کاهش» آن و در صورت تفاوت بین دو متغیر کاملاً مشخص است که بنا به حدس و فرضیه محقق، کدام متغیر بزرگ‌تر و کدام‌یک کوچک‌تر است.

مثال ۱: به نظر می‌رسد هر قدر نمره ریاضی دانش‌آموزان بیش‌تر باشد، نمره علوم آنان نیز افزایش می‌یابد (رابطه مستقیم) .

مثال ۲: به نظر می‌رسد هر قدر تعداد اعضای خانواده بیش‌تر باشد، معدل فرزندان آن خانواده کاهش می‌یابد (رابطه معکوس) .

مثال ۳: به نظر می‌رسد معدل کلاس A از معدل کلاس B بیش‌تر باشد.

مثال ۴: به نظر می‌رسد نمرات دانشجویان دختر از نمرات دانشجویان پسر در درس آمار و روش تحقیق بیش‌تر باشد.

۲ – فرضیه صفر (فرضیه پوچ)

فرضیه‌ای است که همیشه ارتباط و یا تفاوت بین متغیرها را نفی و انکار می‌کند.

مثال ۱: فرضیه محقق: بین نمره ریاضی و نمره علوم دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

فرضیه صفر: بین نمره ریاضی و نمره علوم دانش‌آموزان رابطه وجود ندارد.

مثال ۲: فرضیه محقق: بین نمرات دانشجویان دختر و پسر در درس آمار و روش تحقیق اختلاف وجود دارد.

فرضیه صفر: بین نمرات دانشجویان دختر و پسر در درس آمار و روش تحقیق اختلاف وجود ندارد.

البته گاهی نیز نتیجه تحقیق، خلاف فرضیه محقق و فرضیه صفر را نشان می‌دهد که به آن «فرضیه خلاف» گفته می‌شود به‌عنوان مثال چنان‌چه در پایان نمرات مشخص شود که میانگین نمرات دانشجویان پسر به طور معنی‌داری از دانشجویان دختر بیش‌تر است، در آن صورت «فرضیه خلاف» مورد تایید قرار گرفته است.

تعیین متغیرهای تحقیق و تعریف مفهومی و عملیاتی آن‌ها

تعریف متغیر

به هر چیزی که ثابت نبوده و در تغییر باشد و کم یا زیاد شود متغیر

می‌گویند، مانند سن، درآمد، قد، وزن.

در تحقیق هم به همان ویژگی و چیزی که تعداد و اندازه آن ثابت نیست و می‌تواند ارزش‌ها و مقادیر مختلفی را بپذیرد و محقق قصد دارد اطلاعاتی در مورد آن کسب کند، متغیر گفته می‌شود.

مثال: در موضوع تحقیق بررسی تأثیر میزان مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه مناطق ۳ و ۱۸ در سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹، «میزان مطالعه مطبوعات» و «رشد اجتماعی» متغیرهای مورد نظرمحقق در این پژوهش می‌باشند. همان‌طور که می دانیم «میزان مطالعه مطبوعات» و «میزان رشد اجتماعی» در افراد ثابت نبوده و در تغییر می باشند و به همین لحاظ به این دو ویژگی متغیر گفته می‌شود.

یا در فرضیه: بین افزایش «مشکلات اقتصادی» و «سن ازدواج» رابطه وجود دارد. میزان مشکلات اقتصادی و سن ازدواج ثابت نبوده و در تغییر می باشند و محقق می‌خواهد اطلاعات مربوطه به این دو ویژگی را از حجم نمونه مورد مطالعه به دست آورد و از همین رو به این دو ویژگی «متغیر» گفته می‌شود.

پژوهشگر پس از تعیین متغیرهای تحقیق می‌بایست تعریف مفهومی و همین تعریف عملیاتی هر یک از متغیرهای تحقیق خود را کاملاً مشخص کند.

تعریف مفهومی: به تعریفی گفته می‌شود که معمولاً برای یک واژه در فرهنگ لغات و یا کتب دیگر آمده و پژوهشگر می‌تواند عیناً آن‌ها را با ذکر مآخذ در تحقیق خود آورده و مورد استفاده قرار دهد.

تعریف عملیاتی: به آن جنبه از رفتار، فعالیت و عملیاتی که محقق برای اندازه‌گیری یک متغیر در تحقیق خود در نظر گرفته و ممکن است در راستای

پژوهش دیگری نباشد تعریف عملیاتی گفته می‌شود. به عبارت بهتر دستکاری کردن در تعریف مفهومی به منظور انطباق آن با مقصود خود و آگاهی بخشیدن به خواننده از منظور پژوهشگر را تعریف عملیاتی می‌گویند. یعنی تعریف عملیاتی را پژوهشگر خود ابداع می‌کند و کاملاً مشخص می‌کند که منظور وی از آن مفهوم چیست و چگونه آن را مورد سنجش قرار خواهد داد.

انواع متغیرها

۱- *تقسیم بندی متغیرها به کمی و کیفی:*

۱-۱) متغیرهای کمی:

متغیرهایی هستند که قابل اندازه‌گیری بوده و مقدار و اندازه آن‌ها را می‌توان به صورت کمیت درآورد و با عدد نشان داد. متغیرهای کمی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف) متغیرهای پیوسته: متغیرهایی هستند که هر مقدار و اندازه‌ای را قبول می‌کنند. به عبارت بهتر این متغیرها مقدار و اندازه‌های فرعی را نیز در بین اندازه‌های اصلی قبول می‌کنند، مانند درآمد، سن و قد. به عنوان مثال سن افراد این‌طور نیست که فقط ۲۲ سال یا ۲۳ سال و... باشد، بلکه می‌تواند بین این دو سال باشد، مثلاً ۲۲ سال و۶ ماه و ۷ روز و همچنین است درآمد، قد، وزن و....

ب) متغیرهای گسسته (شمارشی): به متغیرهایی گفته می‌شود که هر چند قابل اندازه‌گیری می باشند و مقدار و اندازه آن‌ها را می‌توان با عدد مشخص کرد، اما فقط اندازه‌های اصلی و صحیح (و نه اعشاری و فرعی) را قبول می‌کنند. به عنوان مثال: تعداد افراد کلاس یا ۲۲نفر است، یا ۲۳ نفر، یا ۲۴ و

یا...، اما این‌طور نیست که تعداد افراد این کلاس ۲۲/۵ نفر باشند. همین‌طور است تعداد خواهران و برادران، تعداد اتومبیل‌ها و.... به عبارت بهتر متغیرهای گسسته فقط قابل شمارش می باشند و معمولاً براساس تعداد صحیح اندازه‌گیری می‌شوند. و نه اندازه‌های اعشاری.

۲-۱) متغیرهای کیفی:

به متغیرهایی گفته می‌شود که قابل اندازه‌گیری به معنای کمی و ریاضی آن نیستند و فقط نوع آن‌ها را می‌توان معین کرد. این نوع متغیرها قابلیت طبقه‌بندی یا مرتب شدن دارند، مانند گروه‌های خونی A، B، AB وO، رنگ پوست، مراحل مختلف تحصیلات عمومی از قبیل پیش‌دبستانی، دبستان، راهنمایی، متوسطه، پیش‌دانشگاهی و یا مراحل مختلف تحصیلات عالی از قبیل کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری.

متغیرهای کیفی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف) متغیرهای ترتیبی: به متغیرهای کیفی که درآن‌ها نوعی ترتیب وجود دارد و می‌توان آن‌ها را از کوچک به بزرگ و یا از خوب به بد و بالعکس مرتب کرد. مانند مراحل رشد آدمی از نوزادی تا سال‌خوردگی و یا مراحل مختلف تحصیلی از پیش‌دبستانی تا پیش‌دانشگاهی.

ب) متغیرهای اسمی: به متغیرهایی گفته می‌شود که فقط می‌توان آن‌ها را نام‌گذاری کرد و نمی‌توان آن‌ها را مقایسه کرده و نسبت بزرگ‌تر و کوچک‌تر بودن یا نسبت بهتر و بدتر بودن و... را به آن‌ها داد، مانند گروه‌های خونی، انواع مختلف رنگ چشم‌ها، جنسیت و وضعیت تأهل (در مواردی به این نوع از متغیرها کد داده می‌شود، مثلاً گروه‌های خونی به ترتیب کد ۱، ۲، ۳ و۴ داده می‌شود و این بدان معنا نیست که کد۴ یعنی گروه خونیO چیز بیش‌تری از

کد۳ یا ۲ و یا ۱ دارد و عملیات ریاضی در مورد این کدگذاری‌ها بی‌معنی است. مثل این که بگوییم کد۴ برابر است با حاصل جمع کد۱ و ۳ (۴=۱+۳)، یعنی گروه خونی O از جمع و ترکیب گروه‌های خونی A و AB به وجود می‌آید. یعنی این نوع نتیجه‌گیری از کدگذاری بی‌معنی و اشتباه است.

۲- *تقسیم بندی متغیرها بر اساس نقشی که در تحقیق دارند.*

در این نوع از تقسیم‌بندی نقش متغیر در موضوع تحقیق و یا فرضیه تحقیق مدّنظر می‌باشد. از این زاویه متغیرهای تحقیق به صورت زیر تقسیم بندی می‌شوند:

۱-۲) متغیرهای مستقل و وابسته:

الف) متغیر مستقل: متغیری است که پژوهشگر می‌خواهد اثر آن‌را بر روی متغیر دیگر مورد مطالعه و اندازه‌گیری و یا مورد آزمایش قرار دهد. به عنوان مثال در موضوع تحقیقی «بررسی تأثیر میزان مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه» میزان مطالعه مطبوعات متغیر مستقل است، زیرا محقق می‌خواهد تأثیر آن را بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه مورد مطالعه و آزمایش قرار دهد.

ب) متغیر وابسته: به متغیری گفته می‌شود که پژوهشگر می‌خواهد اثر متغیر مستقل را برروی آن مورد مطالعه قرار دهد، یعنی متغیری است که تحت تأثیرمتغیر مستقل قرار می‌گیرد. در مثال فوق رشد اجتماعی متغیر وابسته است، زیرا رشد اجتماعی وابسته به متغیرهای زیادی است ولی در این پژوهش محقق فقط تأثیر مطالعه مطبوعات را بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه مورد مطالعه قرار می‌دهد.

۲-۲) متغیرهای تعدیل کننده:

به متغیرهایی گفته می‌شود که می‌تواند بر نحوه تأثیرگذاری متغیر مستقل بر متغیر وابسته موثر واقع شود، به عنوان مثال در همه تحقیقات متغیرهایی مثل جنسیت، سن، میزان تحصیلات، سوابق خدمت و... می‌توانند بر نحوه تأثیرگذاری متغیر مستقل بر متغیر وابسته موثر واقع شوند.

در مثال بررسی تأثیر مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه ممکن است تأثیر میزان مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دختر و پسر یکسان نباشد و یا بر روی سنین مختلف تأثیر متفاوتی داشته باشد و چنان چه محققی بخواهد این تأثیر را بر روی جنسیت یا سنین مختلف مورد مطالعه قرار دهد در این تحقیق جنسیت و سن متغیرهای تعدیل‌کننده هستند.

۲-۳) متغیرهای کنترل:

چنان چه در یک تحقیق تأثیرگذاری متغیر تعدیل‌کننده لحاظ شود به آن متغیر کنترل گفته می‌شود. به عنوان مثال در تحقیق بررسی تأثیر مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه پژوهشگر با آوردن جنسیت پسر در واقع تحقیق خود را بر روی جنسیت پسران کنترل و محدود کرده است.

۲-۴) متغیرهای مزاحم:

به متغیرهایی گفته می‌شود که هر چند ممکن است نادیده گرفته شوند، ولی می‌توانند بر نتایج تحقیق تأثیر زیادی داشته باشند، البته این متغیرها را به آسانی نمی‌توان تشخیص داد و لازم است پژوهشگر با دقت نظر بیش‌تر آن‌ها را تشخیص داده و تأثیر آن‌ها را در تحقیق کنترل نماید. به عنوان مثال در

تحقیق «بررسی تأثیر میزان مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه... » ممکن است دانش‌آموزانی که از رشد اجتماعی بیش‌تری برخوردارند، این افزایش رشد اجتماعی را از مطالعه مطبوعات نداشته باشند بلکه از هوش بیش‌تر و یا در اثر تعامل بیش‌تر با اعضای خانواده، بستگان و دوستان داشته باشند و یا رشد اجتماعی بیش‌تر را از توجه به برنامه‌های اجتماعی تلویزیون و... کسب کرده باشند و لذا لازم است محقق این متغیرهای مزاحم را به نحوی در تحقیق خود مورد دقت قرار دهد، به عنوان مثال چنان‌چه ابتدا دانش‌آموزان با یک تست هوش آزمایش شوند و دانش‌آموزانی که از نظر هوش، نحوه تعامل با دیگران، نگاه به برنامه‌های تلویزیون و... مثل هم باشند و فقط از نظر «میزان مطالعه مطبوعات» با یکدیگر تفاوت داشته باشند را انتخاب نماییم در این صورت چنان‌چه افرادی که مطبوعات را بیش‌تر مطالعه کرده و از رشد اجتماعی بالاتری برخوردار باشند، می‌توان نتیجه گرفت که مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان موثر می‌باشد. به عبارت بهتر محقق می‌بایست متغیرهای مزاحم را در تحقیق خود شناسایی کرده و میزان تاثیر در یک از آن‌ها را در تحقیق خود مورد دقت قرار دهد تا نتایج تحقیق تحت تأثیر واقعی متغیر مستقل باشد نه متغیرهای مزاحم.

مطالعه و بررسی سوابق (پیشینه) تحقیق

یک تحقیق خوب، تحقیقی است که در آن محقق بداند قبل از وی در مورد موضوع مورد مطالعه چه کسانی نظریه‌پردازی کرده و یا تحقیق انجام داده و چه فرضیه‌هایی داشته و به چه نتایجی رسیده‌اند؟

چنان‌چه سوابق موضوع توسط پژوهشگر مورد بررسی قرار گیرد هم بینش

وی نسبت به موضوع وسیع‌تر می‌شود و هم می‌تواند از تحقیقات انجام شده در تحقیق خود بهره‌گیری نماید. همچنین با بررسی سوابق تحقیق می‌توان دریافت که دانش موجود درباره موضوع و مسئله تحقیق تا کجا پیش رفته و چه کارهایی هنوز انجام نشده است.

طراحی یک روش تحقیقی و مدل تحلیلی و آماری مناسب

یک تحقیق علمی می‌بایست مبتنی بر یک «روش تحقیق» مناسب باشد. بدین منظور لازم است پژوهشگر روش تحقیق خود را از بین اقسام روش‌های تحقیق مشخص کند.

مهم‌ترین اقسام روش‌های تحقیق عبارتند از:

۱- روش تاریخی- کتابخانه‌ای

۲- روش توصیفی – میدانی

۳- روش شبه تجربی و نیمه تجربی

۴- روش تجربی حقیقی

البته هر یک از روش‌های فوق خود اقسام مختلف دارد. همچنین در این مرحله پژوهشگر می‌بایست جامعه آماری، حجم نمونه، شیوه نمونه‌گیری، ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات و مدل تحلیلی و آماری خود را مشخص کند.

جمع‌آوری اطلاعات (مرحله دوم)

پس از ارائه فرضیه‌های تحقیق، باید به دنبال تایید فرضیات باشید. یعنی باید بتوانید به کمک ابزارها و روش‌های مختلف تحقیق، فرضیه‌های خود را تایید نمایید (هر چند ممکن است در انتهای تحقیق موفق به تایید فرضیات خود

نشوید و فرضیات شما رد شود.) در این مرحله جمع‌آوری اطلاعات از طریق روش‌های مختلفی همچون مراجعه به اسناد مکتوب، مشاهده، مصاحبه، استفاده از پرسشنامه و تجربه و آزمایش صورت می‌گیرد. با توجه به نوع تحقیق (میدانی، پیمایشی، تاریخی، تحلیل محتوا و...) یک یا چند مورد از این روش‌ها می‌تواند استفاده شود. به عبارت دیگر باید براساس موضوع مور مطالعه و فرضیات پژوهش، یک یا چند روش تحقیق رایج در علوم انسانی را انتخاب کنید تا با استفاده از ابزارها و روش‌های هر شیوه به اطلاعاتی که برای پاسخگویی به سئوال پژوهش نیاز دارید، دست پیدا کنید. پس لازم است که این روش‌ها را به خوبی بشناسید و بدانید هر یک برای تحقیق در چه نوع موضوعاتی مناسب هستند.

روش‌های جمع‌آوری اطلاعات

مصاحبه، آمارگیری، کتابخانه، آزمایش، مشاهده، پرسشنامه، روش‌ها و ابزار جمع‌آوری اطلاعات به محقق کمک می‌کند فرضیه‌های خود را تایید کند.

لازم به ذکر است اطلاعات جمع‌آوری شده در این مرحله، در فصل چهارم تحقیق که مربوط به یافته‌های تحقیق می‌باشد قابل استفاده است.

استخراج، پردازش و تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده

پس از جمع‌آوری اطلاعات، پژوهشگر می‌بایست داده‌های جمع‌آوری شده را سر و سامان داده تا بتواند از عهده پردازش آن‌ها بر آید.

در این مرحله ابتدا می‌بایست اطلاعات به‌دست آمده مورد توصیف قرار گیرد و در پژوهش‌های میدانی و تجربی لازم است پژوهشگر با «آمار

توصیفی» آشنا باشد تا بتواند از عهده پردازش و توصیف اطلاعات بر آید. پس از توصیف ضرورت دارد اقدام لازم در راستای تجزیه و تحلیل و تفسیر اطلاعات به دست آمده (در پژوهش‌های میدانی و تجربی با بهره گیری از آمار استنباطی) صورت گیرد.

پاسخ‌گویی به سؤال‌های تحقیق و یا آزمون فرضیه‌ها

در این مرحله محقق می‌بایست به سؤال‌های تحقیق پاسخ داده و درستی و یا نادرستی فرضیه‌های پژوهش را مشخص کند. به عبارت بهتر در این مرحله می‌بایست تکلیف سؤال‌ها و یا فرضیه‌های تحقیق مشخص شود.

نتیجه‌گیری و ارائه گزارش تحقیق (با رعایت اصول گزارش‌نویسی)

در مرحله آخر با مشخص شدن پاسخ سؤال‌ها و فرضیه‌ها محقق باید نتیجه تحقیق را گزارش دهد، به عبارت بهتر در این مرحله پژوهشگر یافته‌ها و نتایج تحقیق خود را ارائه می‌دهد. همچنین پیشنهادهای پژوهشگر و منابع و مآخذ مورد استفاده در مرحله آخر تحقیق نوشته می‌شود. برای ارائه یافته‌های تحقیق و گزارش‌نویسی باید اصول، چارچوب و الگوهای مربوطه را رعایت کرد که در آینده به آن می‌پردازیم.

۲

تدوین و نگارش مقاله

پس از این که اطلاعات مرحله اول و دوم، جمع‌آوری و دسته‌بندی گردید و توانستیم به نتیجه‌گیری کاملی از تحقیق دست پیدا کنیم، نوبت به تدوین و نگارش مقاله تحقیقی می‌رسد. برای نگارش گزارش یک تحقیق چارچوب ذیل پیشنهاد می‌شود:

- شمای روی جلد (طرح جلد)
- تایید استاد رهنما (در صورت وجود استاد راهنما)
- صفحه تقدیم به...
- صفحه تقدیر و تشکر
- چکیده تحقیق
- فهرست مطالب
- فهرست جداول و نمودارها
- فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

۱-۲ بیان مسأله

۱-۳ هدف تحقیق

۱-۴ اهمیت تحقیق (ضرورت تحقیق)

۱-۵ بیان فرضیه‌ها یا سئوالات تحقیق

۱-۶ تعریف متغیرها و مفاهیم

فصل دوم: پیشینه تحقیق

۲-۱ دیدگاه‌ها و پیشینه نظری تحقیق

۲-۲ پیشینه تجربی و عملی تحقیق

فصل سوم: روش تحقیق

۳-۱ جامعه مورد مطالعه (جامعه آماری)

۳-۲ جامعه نمونه و شیوه نمونه‌گیری

۳-۳ ابزار اندازه‌گیری و روش تحقیق

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل یافته‌ها

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مشکلات و نارسایی‌ها

پیشنهادات و راهکارها

فهرست منابع و مآخذ

ضمائم

به نام خدا

وزارت آموزش و پرورش

آموزش و پرورش منطقه...

موضوع:.........

پژوهشگر:...........

دبیر راهنما:...........

دبیرستان/ هنرستان...........

سال تحصیلی.........

شمای روی جلد

چکیده تحقیق

در آغاز گزارش پژوهش، خلاصه‌ای فشرده ازمراحل و نتایج پژوهش آورده می‌شود که «چکیده» نام دارد. چکیده به خواننده کمک می‌کند تا به سرعت از محتوی پژوهش انجام گرفته، آگاه گردد. غالبا خوانندگان ابتدا چکیده یک پژوهش را مطالعه می‌کنند و براساس محتوی چکیده، تصمیم می‌گیرند که به

خواندن متن اقدام کنند یا خیر. بنابراین سعی کنید چکیده را گیرا و قابل توجه بنویسید و در آن نکات اصلی پژوهش را ذکر نمایید. (سیف، ۲۲:۱۳۸۲) .

در چکیده، موضوع پژوهش، هدف، روش، جامعه آماری، نمونه آماری، یافته‌های تحقیق و نتیجه‌گیری، به طور خلاصه بیان می‌گردد. معمولا چکیده تحقیق شامل ۱۰۰ تا ۱۵۰ کلمه می‌شود و می‌تواند تا ۲۵۰ کلمه و حداکثر در ۲ صفحه تنظیم گردد (میرزا بیگی، ۱۱:۱۳۸۴) .

نکاتی که باید در چکیده‌نویسی رعایت گردد

- از ذکر مطالبی که در متن پژوهش توضیح نداده‌اید، خودداری کنید.
- نقل قول نکنید، بلکه مطالب دیگران‌را به زبان خودتان خلاصه کنید.
- اصطلاحات مهم و کلیدی را در چکیده بیاورید.
- برای شماره‌ها، از اعداد استفاده کنید. مثلا به جای دوازده، بنویسید۱۲.
- فقط گزارش کنید. ارزشیابی و نقد و اظهارنظر نکنید. این موارد را در متن پژوهشنامه انجام دهید.
- در نوشتن مطالب، از زمان گذشته استفاده کنید(سیف، ۲۲:۱۳۸۲) .

فهرست مطالب

برای نوشتن فهرست مطالب می‌توان به دو شیوه عمل کرد:

الف- تمام مطالب، موضوعات، جداول و نمودارها را با توجه به صفحه‌ای که در آن قرار گرفته‌اند، به ترتیب و پشت سر هم بنویسید.

ب- ابتدا فهرست کلیه مطالب و موضوعات مندرج در پژوهش را با ذکر صفحه، بنویسید و بعد از آن فهرست جداول و نمودارها یا اشکال را به طور مجزا ذکر کنید (میرزا بیگی، ۱۱:۱۳۸۴) .

چگونگی نوشتن فهرست منابع و مآخذ

ذکر منابع و مآخذ باعث بـالا رفـتن ارزش کـار تحقیقـی شـما مـی‌شـود؛ زیـرا شاخصی است بر این که آنچه در گزارش تحقیق آمده است بـی‌پایـه و اسـاس نیست، بلکه بر اسناد و شواهد و مدارک محکم و اسـتوار، اتکـا دارد (حـافظنیـا، ۱۳۸۰:۲۷۰ و ۲۷۲) . نحوه نوشتن فهرست منابع و مآخذ به شرح ذیل می‌باشد:

قبل از هر چیز، لازم به ذکر است که باید ایـن فهرسـت براسـاس حـروف الفبا مرتب و نوشته شود. با توجه به این که شـما از چـه نـوع منبعـی اسـتفاده نموده‌ایدف ظریف نوشتن مشخصات منبع یا اثر، متفاوت خواهد بود. در ذیل به نحوه نوشتن مشخصات برخی از منابع اشاره می‌نماییم:

مقاله‌ها:

نام خانوادگی و سپس نام نویسنده؛ نـام یـا عنـوان مقالـه؛ نـام متـرجم یـا مترجمان (در صورتی که مقاله، ترجمه باشد) ؛ نام مجله؛ دوره یا سـال؛ شـماره مجله (تاریخ) ؛ شماره صفحه یا صفحاتی که مقاله چاپ شده اسـت. نـام مقالـه باید داخل گیومه گذاشته شود و زیر نام مجله‌ای کـه مقالـه در آن چـاپ شـده، خط کشیده شود.

کتاب‌ها:

نام‌خانوادگی و سپس نام نویسنده کتاب؛ تاریخ نشر؛ نام و عنوان کتاب، نام مترجم یا مترجمان(در صورتی که کتاب، ترجمه باشد) ؛ شماره جلد (در صـورتی که چند جلد باشد) ؛ نوبت چاپ؛ شهر محل انتشار اثر: نـام موسسـه انتشـاراتی؛

شماره صفحه (البته در مورد کتاب، ذکر شماره صفحه منبع، مخصوص پاورقی می‌باشد و در فهرست منابع نیازی به ذکر شماره صفحه نمی‌باشد.)

عنوان کتاب باید یا پررنگ‌تر از سایر کلمات نوشته شود و یا زیر آن خط کشیده شود.

هر گاه کتابی دو نویسنده داشته باشد، نام اولین نویسنده را به همان ترتیبی که ذکر کردیم (نام‌خانوادگی و سپس نام) می‌نویسم و نام نویسنده دوم را به طور عادی می‌نویسیم و اگر بیش از دو نویسنده داشته باشد بعد از نوشتن نام اولین نویسنده از کلمات و دیگران استفاده می‌کنیم.

نشریه‌ها و روزنامه‌ها:

عنوان مطلب؛ عنوان نشریه؛ شماره نشریه؛ تاریخ نشر؛ محل انتشار؛ شماره صفحه.

پایان‌نامه‌های تحصیلی و گزارش‌های تحقیق:

نام خانوادگی و سپس نام نویسنده؛ عنوان رساله یا گزارش؛ نام ناظر یا استاد راهنما؛ مقطع تحصیلی؛ نام دانشگاه یا موسسه مجری تحقیق؛ محل موسسه؛ تاریخ انجام تحقیق؛ شماره صفحه. (البته در مورد، پایان‌نامه‌های تحصیلی و گزارش‌های تحقیق، ذکر شماره صفحه منبع، مخصوص پاورقی می‌باشد و در فهرست منابع نیازی به ذکر شماره صفحه نمی‌باشد.)

جزوه‌های درسی:

نام‌خانوادگی و سپس نام نویسنده؛ عنوان جزوه؛ وضعیت انتشار، نام دانشکده یا دانشگاه مربوط محل آن؛ تاریخ انتشار؛ شماره صفحه.

نامه‌ها:

نام‌خانوادگی و سپس نام نویسنده؛ سمت و عنوان نویسنده؛ تاریخ تحریر، محل تحریر.

اسناد و مدارک:

نام موسسه مربوط؛ نوع سند و مدرک؛ شماره ثبت؛ تاریخ تحریر؛ محل تحریر.

اخبار رسانه‌های جمعی:

نام و عنوان رسانه (رادیو یا تلویزیون) ساعت پخش خبر؛ روز پخش خبر.

مصاحبه‌ها:

نام خانوادگی و سپس نام مصاحبه شونده؛ سمت مصاحبه‌شونده؛ نام مصاحبه‌گر؛ عنوان مصاحبه؛ تاریخ مصاحبه؛ محل مصاحبه.

مقاله‌های چاپ نشده سمینارها:

نام خانوادگی و سپس نام نویسنده؛ عنوان مقاله یا تحقیق چاپ نشده؛ وضعیت ارائه در سمینار علمی؛ محل سمینار؛ مجری سمینار؛ تاریخ برگزاری سمینار.

اینترنت:

آدرس سایت مورد استفاده (حافظنیا، ۱۳۸۱:۲۷۵ و ۲۷۶- طوسی، ۱۳۷۳:۱۸۷-۱۹۰)

مشکلات و نارسایی‌ها

در پایان تحقیق شما باید مشکلات و نارسایی‌ها و نیز پیشنهادات و راهکارها را بیاورید:

مشکلات و نارسایی‌ها در این قسمت اشاره شود تا خوانندگان تحقیق مطلع شوند که شما چه موانع و مشکلاتی را به منظور دست‌یابی به نتایج حاضر پشت سرگذاشته‌اید.

پیشنهادات و راهکارها

شما باید پیشنهادات و راهکارهایی برای رفع مشکلات و معضلاتی که عامل اولیه پرداختن به موضوع تحقیق بوده است، به مجریان و دست‌اندرکاران ارائه نمایید.

به‌عبارت دیگر انتظار می‌رود پژوهشگر و یا پژوهشگرانی که مدت قابل توجهی در مورد موضوع تحقیق، بررسی‌های همه جانبه داشته و ساعت‌ها و روزها و ماه‌ها و حتی سال‌ها در مورد آن فکر کرده‌اند، می‌بایستی پیشنهادهایی را درباره موضوع مورد مطالعه خود ارائه نمایند.

بخش پیشنهادها در تحقیقات کاربردی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و انتظار آن است که محقق یا گروه تحقیق بتوانند با پیشنهادهای خود یا مسئله مورد نظر را بر طرف نمایند و یا حداقل اجرای پیشنهادهای تحقیق، به کاهش مشکل منتهی شود.

۳

فصل اولِ تحقیق: کلیات

فصل اول یک تحقیق شامل مقدمه، بیان مسأله، هدف تحقیق، اهمیت تحقیق، بیان فرضیه‌ها یا سئوالات تحقیق و متغیرها و تعاریف مفاهیم و متغیرها می‌شود.

مقدمه

در مقدمه باید منظور خود را از اجرای تحقیق وپژوهش بیان کنید و درباره زمینه‌هایی که شما را به این پژوهش ترغیب کرده است اطلاعاتی بدهید. مقدمه باید شامل بیان خلاصه‌ای از فرضیه‌ای باشد که براساس پژوهش به آن رسیده‌اید. همچنین باید حاوی اطلاعاتی باشد که براساس آن توانسته‌اید به ارائه فرضیه، برای پاسخگویی به مسأله مورد نظر خود اقدام نمایید. همچنین به اطلاعات و تجربه‌هایی که راهنمای شما در انتخاب این موضوع خاص بوده‌اند اشاره نمایید. (ون کلیو، ۱۳۸۲:۶۰) .

بنابراین می‌توان گفت مقدمه، اشاره‌ای کلی است به ضرورت و اهمیت کار تحقیق و انگیزه محقق از انتخاب موضوع.

بیان مسأله و ضرورت تحقیق

در واقع مسأله همان پرسش علمی است که شما قصد پاسخ دادن به آن را دارید و در این قسمت به طرح این پرسش به صورت روشن و واضح پرداخته می‌شود و مفاهیم و تعاریف مربوط به مسأله مورد نظر، ذکر می‌گردد به نحوی که برای خواننده دقیقا روشن شود که دراین تحقیق قرار است چه مشکلی حل شود و مسأله‌ای که مورد پژوهش قرار گرفته چیست؟ همچنین در این قسمت شما باید اهمیت و ضرورت انجام تحقیق مورد نظر را بیان نمایید و درباره این که چرا و به چه دلیل نیاز به چنین تحقیقی را ضروری دانسته‌اید، توضیح دهید و این که چه مشکل اساسی را احساس کرده‌اید که علاقه‌مند به بررسی و تحقیق درباره این موضوع خاص گردیده‌اید. به عبارت دیگر انگیزه محقق از انجام تحقیق در این قسمت نوشته می‌شود. بیان مسأله و ضرورت تحقیق می‌تواند از یک پاراگراف تا چند پاراگراف را شامل شود.

هدف تحقیق

باید روشن کنید که در این پروژه قصد انجام چه کاری را دارید؟ یا به عبارت دیگر، با انجام این تحقیق دقیقا می‌خواهید از چه چیزی سر درآورید (ون کلیو،

۱۳۸۲:۱۰) ؟ قسمت هدف تحقیق نیز از یک تا چند پاراگراف را شامل می‌شود.

بیان فرضیه‌ها یا سئوالات تحقیق

در این قسمت تنها به ذکر فرضیه‌ها یا سئوالات تحقیق پرداخته می‌شود.

تعریف متغیرها و مفاهیم

از آنجایی که بعضی کلمات، جملات، اصطلاحات یا متغیرهای به کار رفته در تحقیق می‌تواند دارای معانی و تعاریف گوناگونی باشد و ممکن است شخص مطالعه‌کننده نتواند مفهوم مورد نظر شما را درک نماید باید برخی اصطلاحات را به طور ساده و روشن تعریف نمایید تا خواننده متوجه شود کدام معنی یا تعریف خاص مورد نظر شما بوده است (میرزابیگی، ۱۶:۱۳۸۴) .

فصل دومِ تحقیق: پیشینه‌ی تحقیق

پیشینه تحقیق، شامل دو بخش پیشینه نظری یا ادبیات تحقیق و پیشینه تجربی یا عملی می‌باشد. منظور از پیشینه نظری تحقیق، نظرات و دیدگاه‌های صاحب‌نظران و اندیشمندان پیرامون موضوع مورد نظر شما می‌باشد و معمولاً می‌توان آن‌ها را در کتاب‌ها، مجله‌ها، روزنامه‌ها، سایت‌های اینترنتی مرتبط و... جستجو کرد. منظور از پیشینه تجربی و عملی، تحقیقاتی است که تاکنون انجام شده و به نوعی با موضوع پژوهش شما ارتباط دارد. برای پیدا کردن سوابق عملی می‌بایست به مراکز تحقیقاتی، پایان‌نامه‌های دانشجویی، مجلات تخصصی، کارخانه‌ها، شرکت‌ها و سایت‌های اینترنتی مرتبط مراجعه کرد.

در این فصل پژوهشگر می‌بایست سوابق نظری و همچنین سوابق عملی مرتبط با موضوع تحقیق خود را جمع‌آوری و مورد بررسی و نقد قرار دهد. بررسی سوابق تحقیق از آن جهت اهمیت دارد که موجب می‌شود «بینش پژوهشگر» نسبت به موضوع مورد بررسی وسیع‌تر و عمیق‌تر شود. چه بسیارند افرادی که در ابتدا تصور می‌کنند خود اولین کسی هستند که در مورد آن

موضوع می‌خواهند تحقیق انجام دهند، اما زمانی که به سوابق موضوع در کتابخانه‌ها، دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی، سایت‌های پژوهشی و... مراجعه می‌کنند، درمی‌یابند که پژوهشگران متعددی قبل از آن‌ها درخصوص آن موضوع تحقیقاتی انجام داده و به نتایجی نیز دست یافته‌اند و همین آگاهی از تحقیقات انجام شده به وی نشان می‌دهد که تحقیق تا کجا پیش رفته و پژوهشگران قبلی با چه موانعی مواجه شده‌اند و چه کارهایی هنوز انجام نشده است، به عبارت بهتر پژوهشگر با مطالعه و بررسی سوابق تحقیق هم درمی‌یابد که مرز علم و دانش در مورد آن موضوع تا کجا پیش رفته، علاوه بر آن از روش، مراحل و نتایج تحقیقات قبلی مطلع می‌شود و هم می‌تواند ببیند که چه کارهایی هنوز انجام نشده و لازم است در آن خصوص اقداماتی صورت گیرد.

پس از بررسی سوابق تحقیقات گذشته پژوهشگر هم می‌تواند کارهای انجام شده را «نقد» کند، هم می‌تواند آن‌ها را «تکمیل» کند و هم می‌تواند یک فعالیت و حرکت جدید تحقیقاتی را «تولید» و یا آغاز نماید.

راه‌های جمع‌آوری سوابق نظری و عملی در تحقیق

به منظور جمع‌آوری منابع مرتبط با موضوع تحقیق در ابتدا باید متغیرهایی که در موضوع تحقیق و همچنین در فرضیه‌ها آورده شده است مدّنظر قرار دهیم. به عنوان مثال چنان‌چه موضوع تحقیق «بررسی تأثیر مطالعه مطبوعات بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه تهران» باشد متغیرهای موجود در این موضوع عبارتند از: ۱- مطالعه مطبوعات ۲- رشد اجتماعی

در مرحله‌ی بعد محقق باید هم سوابق نظری مرتبط با دو متغیر فوق را

مورد مطالعه قرار دهد و هم سوابق عملی آن را. بدین منظور دو کلیدواژه فوق را در سایت‌های مختلف اعم از سایت عناوین کتب، سایت مقاله‌های علمی، سایت پایان‌نامه‌های دانشجویی، سایت مراکز تحقیقاتی و... وارد و لیستی از تمام کتب، مقاله‌ها و تحقیقات مربوط به کلیدواژه فوق را تهیه کند.

فیش‌نویسی

پس از تهیه لیستی از منابع مرتبط با متغیرهای مورد مطالعه، از طریق سایت و یا با مراجعه به کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی که آن منابع در آن‌جا نگه‌داری می‌شوند، پژوهشگر آن‌ها را مورد مطالعه قرار داده و مطالب مورد نیاز را بر روی فیش‌های تحقیقاتی که از قبل تهیه نموده است، یادداشت می‌کند.

قبل و یا در حین مطالعه و ثبت فیش‌ها می‌بایست به مطالعه خود نظم بهتری داده و هر یک از متغیرها را به عنوان موضوع اصلی در هر فیش در نظرگرفته و سپس چند عنوان فرعی را نیز برای هر یک از متغیرهای اصلی در نظر بگیرد. به عنوان مثال: برای «مطالعه مطبوعات» که موضوع و متغیر اصلی است موارد زیر به عنوان موضوعات فرعی مدّنظر قرار می‌گیرد:

۱- مفهوم و تعریف مطبوعات

۲- اهمیت مطبوعات

۳- قدرت نفوذ مطبوعات

۴- میزان مطالعه مطبوعات

۵- نقش مطبوعات در رشد اجتماعی افراد

۶- ...

و برای «رشد اجتماعی» که موضوع و متغیر اصلی دیگر تحقیق است می‌تواند موارد زیر را به عنوان موضوعات فرعی مدّنظر قرار دهد:

۱- مفهوم و تعریف رشد اجتماعی

۲- اهمیت رشد اجتماعی

۳- شاخص‌های رشد اجتماعی

۴- اهداف اجتماعی شدن

موضوع تحقیق: کد:	نام مأخذ:	کد:
موضوع فرعی: کد:	مولف:	مترجم:
موضوع خاص: کد:	ناشر:	تاریخ و محل نشر
نوع فیش‌برداری: نقل ☐ ترجمه ☐ تلخیص ☐ تاریخ تهیه فیش: / /	جلد: صفحه:	فیش نویس:

شماره فیش:.....................	کاربرگ فیش برداری
تاریخ:............................	
موضوع کلی:.....................	
موضوع جزیی:....................	
نام کتاب:........................	
مولف:..............................	
مترجم:............................	
صفحات کتاب:...................	
نوع یادداشت:....................	
مستقیم:...........................	
تلخیص:...........................	

نمونه‌هایی از فیش‌های تحقیق

پس از مشخص شدن موضوعات اصلی و فرعی، برای هر موضوع اصلی

یک پاکت بزرگ و برای هرموضوع فرعی یک پاکت کوچک تهیه و فیش‌های مربوط به هر موضوع فرعی را با ذکر منبع مورد استفاده در پاکت‌های کوچک قرار گرفته و درون پاکت‌های بزرگ قرار می‌گیرد.

ضرورت آشنایی با کتابخانه به منظور جمع‌آوری سوابق تحقیق

امروز در همه کتابخانه‌های دنیا از دو روش استاندارد برای چیدن کتاب‌ها استفاده می‌شود و لازم است پژوهشگر با این دو سیستم استاندارد آشنا باشد تا بتواند در اسرع وقت کتاب مورد نظر خود را (به خصوص در کتابخانه‌های بزرگ) پیدا کرده و از وقت خود استفاده مطلوب داشته باشد.

سیستم‌های استاندارد در طبقه‌بندی کتاب‌ها:

۱- *طبقه‌بندی دهدهی دیویی:*

در این سیستم طبقه‌بندی کتاب‌ها به ۱۰رده اصلی و هر رده اصلی به۱۰رده فرعی و هر رده فرعی به۱۰رده فرعی‌تر تقسیم می‌شود.

۱۰ رده اصلی طبقه‌بندی دهدهی دیویی	
۰۰۰ - ۰۹۹	کلیات
۱۰۰ – ۱۹۹	فلسفه و روان‌شناسی
۲۰۰ – ۲۹۹	دین و مذهب
۳۰۰ – ۳۹۹	علوم اجتماعی
۴۰۰ – ۴۹۹	زبان
۵۰۰ – ۵۹۹	علوم طبیعی و ریاضی
۶۰۰ – ۶۹۹	تکنولوژی و علوم کاربردی
۷۰۰ – ۷۹۹	هنرها
۸۰۰ – ۸۹۹	ادبیات
۹۰۰ – ۹۹۹	تاریخ و جغرافیا و علوم وابسته

البته هر یک از رده‌های فرعی‌تر نیز به رده‌های جزیی تقسیم می‌شوند.

ضمناً در این سیستم برای رده‌بندی کتاب‌ها از اعداد استفاده می‌شود.

باید توجه داشت که هر کدام از این رده‌های اصلی به ۱۰رده فرعی تقسیم می‌شوند. همچنین هر یک از رده‌های فرعی به۱۰رده فرعی‌تر تقسیم می‌شود.

معرفی برخی از سایت‌های علمی، آموزشی و پژوهشی

موضوع سایت	آدرس
موتورهای جستجو	
موتور جستجو	www.lycos.com
موتور جستجو	www.dogpile.com
موتور جستجو	www.excite.com
موتور جستجو	www.hotbot.com
موتور جستجو	http://www.yahoo.com
موتور جستجو	http://www.msn.com
موتور جستجو	http://www.google.com
موتور جستجو	http://www.search.com
پرسشی مطرح کنید، بعداز چند دقیقه پاسخ بگیرید	www.webhelp.com/webhelp/
جستجووپرینت‌متن یک‌کتاب	www.amazon.com Search inside the Boo
موتور جستجو با منابع انسانی (پاسخ به پرسش‌ها)	www.askjeeves.com/
موتور جستجوی علوم پزشکی	www.generique.net/pages/
موتور جستجوی علم شیمی	www.chemie.de/
موتور جستجوی واژه‌های علمی	http;//search4science.as/
پزشکی	
دارویی (فارسی)	www.medicinonline.com
سلامت کودکان (فارسی)	www.kidshealth.org
سلامتیران (فارسی)	www.salamatiran.com
پایگاه اطلاع‌رسانی ژنتیک (فارسی)	www.igs.nrcgeb.ac.ir
پایگاه اطلاع‌رسانی ایمنی زیستی (فارسی)	www.ibd.nrcgeb.ac.ir

سایت جامع اطلاعات پزشکی (فارسی)	www.irandoctors.com
اطلاعات پزشکان ایران	http://irimc.org/findex.htm
پیام‌های بهداشتی برای خانواده‌ها(انگلیسی)	www.healthatoz.com
روان‌پزشکی و روان‌درمانی (انگلیسی)	www.here2lesten.com
راه‌های ورود ایدز و پیشگیری (انگلیسی)	www.HIVinsite.com
اطلاعات، درمان، تشخیص، عوارض و ... در باره‌ی ایدز (انگلیسی)	www.aids.org
گیاهان دارویی (انگلیسی)	www.amfoundation.org/herbmed.html
همه چیز در باره‌ی دی‌ان‌ای (انگلیسی)	www.vector.cshl.org
درباره‌ی سرطان بیش‌تر بدانید (انگلیسی)	www.cancersource.com
دانستنی‌های دارویی (انگلیسی)	www.rxlist.com
مواد موجود در غذاها (انگلیسی)	www.fda.gov/
بهداشت خانواده (انگلیسی)	www.netguide.com/health
دندانپزشکی ایران	http://dentii.org/
وزارت بهداشت	http://www.hbi.ir/persian/fa_index.htm
سایت بهداشت	www.hbi.or.ir
سایت آیینه پزشکی جهان	www.npjm.org
چند سایت برای کودکان و نوجوانان	
باغ وحش سان‌دیه‌گو (انگلیسی)	www.sandiegozoo.org/kids
کار در خانه (انگلیسی) برای کودکان ۱ تا ۶ سال	www.homeworkcentral.com
آموزش علوم‌هوانوردی برای‌بچه‌های راهنمایی و آخر دبستان (انگلیسی)	www.planemath.com
ریاضی برای خانواده و بچه‌های‌راهنمایی(انگلیسی)	www.sigurethis.org/index40.htı
اسباب بازی کاغذی	http://oriland.com/index.asp
علوم	
پژوهشکده اطلاعات و مدارک علمی ایران	www. IRANdoc. ir.ac
شبکه علمی کشور	scence. net www. iran
سایت شیمی (فارسی)	www.cdcdc.com
واحدهای اندازه‌گیری (انگلیسی)	www.unc.edu/rowlett/units/index.html
اخبار علمی	http://www.popsci.com/popsci/
اخبار علمی	http://sciencedaily.com/

علوم زمین، آسمان و فضا (انگلیسی)	www.explorezone.com
حیوانات	http://www.friskiescatfood.com
حیوانات	http://www.k9web.com
مرکزاطلاعات و مدارک علمی ایران	http://www.irandoc.ac.ir/
نقشه‌یابی	http://www.maps.com/
این نظریه من است (دستاوردهای قرن بیستم)	www.pbs.org/wgbh/aso/
فیزیک وسایل تفریحی	www.learner.org/exhibits/parkphysics/
او رنگین‌کمان می‌سازد (کارهای فرد استرن رنگین‌کمان‌ساز)	www.zianet.com/rainbow/home.htm
ژنتیک و توارث	Vector.cshi.org/dnaftb
تأثیر ژنتیک بر زندگی و اجتماع	Gslc.genetics.utah.edu
فنی و مهندسی	
مراحل ساخت کاغذ (انگلیسی)	www.marcalpaper.com/how_is_made.html
چی، چه‌جوری کارمی‌کند؟	www.howstuffworks.com
صدا و سیمای جمهوری اسلامی-فنی	http://www.irib.com/tech/
طرز کار دستگاه‌ها	http://howthingswork.virginia.edu/
کامپیوتر	http://www.ibm.com
کامپیوتر	http://www.hp.com
کانون نشر علوم	http://www.nashreoloom.com/index.aspx
موتور، اتومبیل، کامیون و هواپیما	http://www.motorcities.com/
دانشگاه‌های خارجی	
دانشگاه‌های آمریکا (انگلیسی)	www.collageline.com
دانشگاه‌های معتبر دنیا (انگلیسی)	www.braintrack.com
دانشگاه‌های کانادا (انگلیسی)	www.accc.ca
دانشگاه‌های معتبر دنیا کدامند؟ (انگلیسی)	www.a2zcollages.com
کلیات	
پرچم‌ها و علایم (انگلیسی)	http://fotw.digibel.be/flags
مرجع‌یاهو (انگلیسی) پرچم، تقویم، فرهنگ و...	www.yahoo.com/reference
هر سؤالی دارید بپرسید (انگلیسی)	www.quoteland.com

دایره‌المعارف (انگلیسی)	www.encyclopedia.com
دیتا بوک	http://www.alldatasheet.com
دیتابوک کامل	http://www.datasheetcatalog.com/catalog/
دیتاک تله کام	www.datak-telecom.net
کتاب	http://ketab.com/Pages/books.html
کتاب اول تهران	http://www.ketabeavval.ir
کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی	http://www.nli.ir/persian/default.asp
لینک‌های ایرانی	http://www.inrooza.com/
منیران(آدرس۴۰۰۰سایت مرتبط با ایران)	www.moniran.com
نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران	http://www.tibf.co.ir/home.html
بانک اطلاعات نشریات کشور	www.magiran.com
ایران کتاب (مراجع کتب ایرانی)	www.iranbookshop.com
شهر کتاب	www. BOOKCITY. online. com.
بانک اطلاعات ایران	www. ironhoo. com
شبکه علمی و آموزشی	www. elm. ac
پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش	www. rie. ir
نرم‌افزارهای آموزشی	www. etcenter. com
شبکه تدریس	www. tadris. net
جشنواره جوان خوارزمی	www. khwarizmi. irost. ir
باشگاه دانش‌پژوهان جوان	www. ysc. ac. ir
دانشگاه اصفهان (مقاله)	www.ui.ac.ir/grd-sts/abstracts/ase/seven173.h
دانشگاه تربیت مدرس- کتابخانه	http://www.modares.ac.ir/lib/
ادبیات و علوم انسانی	
جغرافیای کشورها	www.atlapedia.com/online/country_index.
چهره‌های ماندگار	www.chehreha.com
مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران	http://www.iichs.org
مرکز تکنولوژی آموزشی	http://www.elixiran.com/persian/amoozesh_dor/techno/tazeha01.htm
سایت نیما	www. Neda.net/neema/poems.html
سایت شاهنامه	www.shahnameh.com

سایت حافظ	www.hafizonlove.com
سایت سکوت (شعر و ادبیات فارسی)	www.sokoot.net
سایت روان‌شناسی	www.rawanshenasi.de
سایت آژگن (روان‌شناسی)	www.ajgen.gooya.com
فرهنگ لغت آریان‌پور	www.aryanpour.com
سایت ترجمه (آموزش زبان و سرگرمی آموزشی)	www.tarjomeh.com
پژوهشکده تعلیم و تربیت	www. ier. ir
مذهبی	
حدیث	http://www.hadith.net/persian/
شیعه	http://al-shia.com/html/far/index.php
مهدیون	http://mahdiyoon.com/
تبیان	www.Tebyan.net
سایت آل طه	www. aletaha. ir
پایگاه اطلاع رسانی اندیشه قم	www. andishe gom. com
موسسه در راه حق قم	www. darrahehag. com
بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه	www. quran research. org
هنر	
سایت هنری سالمی(تابلوهای نقاشی)	www.salemi.com
سایت کلک (خطاطی)	www.kelk.org
سایت دیده (نقاشی ایرانی)	www.dideh.com
سایت ایران کاریکاتور	www.irancartoon.com
سایت پرتو (عکاسی)	www.partow.com
بانک اطلاعات عکس آموزش و پرورش ایران	blog. comwww. edupic. mihan

۵ فصل سومِ تحقیق: روش تحقیق

اقسام روش‌های تحقیق

روش‌های تحقیق را از دیدگاه‌های مختلف می‌توان تقسیم‌بندی کرد.

۱- روش کتابخانه‌ای

دراین روش پژوهشگر وقایع تاریخی و یا کتاب‌های مربوط به یک موضوع و یا محتوای یک موضوع را با بهره‌گیری از اسناد و مدارک مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. این روش خود به سه دسته تقسیم می‌شود:

۱-۱) روش تاریخی:

در این روش محقق در مورد پدیده‌ها و اتفاقات تاریخی و یا چگونگی زندگی و احوال مردم و شخصیت‌های تاریخی اطلاعاتی را جمع‌آوری و به تحلیل آن‌ها می پردازد و آگاهی خود و دیگران را در مورد وقایع گذشته

افزایش می‌دهد. در روش تاریخی ممکن است محقق از منابع متعددی شامل اسناد مکتوب، اسناد شفاهی، آثار باستانی و... استفاده کند.

مثال: بررسی زمینه‌های شکل‌گیری نهضت مشروطه در ایران و علل انحراف آن.

۱-۲) روش کتابخانه‌ای:

در این روش محقق اطلاعات مورد نیاز و مرتبط با موضوع تحقیق خود را از کتاب‌ها و سایر منابع موجود در کتابخانه‌ها مانند مجلات و روزنامه‌ها به دست می‌آورد. جامعه آماری در این روش شامل تمام منابع مرتبط با موضوع تحقیق می‌باشد و حجم نمونه فقط شامل منابعی می‌شود که پژوهشگر توانسته است به آن‌ها دست یابد.

مثال: بررسی سیره پیامبر اکرم صلی ا... علیه وآله در کتاب‌های چاپ اول منتشر شده در بهار ۱۳۸۵.

۱-۳) روش تحلیل محتوا:

در این روش محقق محتوای مطالب کتاب، روزنامه، سخنرانی، مصاحبه و... را بر اساس «متغیر» مورد نظر خود و بر اساس «واحدهای تحلیل» (مانند تعداد کلمات، طول جملات، تصاویر، مضامین و...) مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و واحدهای تحلیل را به صورت «تعداد» یا «درجه‌بندی» به کمیت در می‌آورد.

۲- روش میدانی

در این روش اطلاعات مورد نیاز به طور مستقیم از میدان و محل تحقیق

جمع‌آوری و مورد توصیف قرار می‌گیرد.

این روش خود اقسام مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱-۲) روش توصیفی:

در روش توصیفی، محقق واقعیات موجود در میدان تحقیق را همان‌طور که هست بدون تغییر توصیف می‌نماید. متغیر مورد بررسی در تحقیقات توصیفی از قبل وجود داشته و توسط پژوهشگر وارد تحقیق نشده است. بلکه پژوهشگر فقط آثار و نتایج آن را مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهد.

مثال:

۲- بررسی نقش «سرعت بالا» در بین دلایل تصادفات رانندگی کشور در سال۱۳۷۸. مثلاً در تحقیق شماره۲ قبلاً عده‌ای در جاده‌های کشور با سرعت بالا رانندگی کرده و حوادثی ایجاد شده و این‌طور نیست که محقق عده‌ای را به رانندگی با «سرعت بالا» در جاده‌های کشور وادار سازد، آنگاه ببینند که تصادف می‌کنند یا خیر؟!

۲-۲) روش پیمایشی (زمینه‌یابی):

در این روش پژوهشگر به منظور کسب اطلاع از افکار عمومی، عقاید و دیدگاه‌های جامعه آماری نسبت به یک موضوع خاص و از طریق نظرسنجی بررسی خود را با استفاده از پرسش‌نامه یا مصاحبه بر روی عده قابل توجهی از اعضای جامعه آماری انجام می‌دهد.

مثال: بررسی دیدگاه‌های مردم در مورد اهمیت دستیابی ملت ایران به انرژی هسته‌ای در سال۱۳۸۵.

۳-۲) روش عِلّی – مقایسه‌ای (پس رویدادی):

در این روش پژوهشگر در پی علل وقوع یک پدیده یا حادثه می‌باشد و یا می‌خواهد دو پدیده را با هم مقایسه کرده و یا پدیده‌ها را علاوه بر مقایسه، علت‌یابی نیز بکند. این روش خود به سه دسته تقسیم می‌شود:

۱-۳-۲) روش عِلّی:

در این روش محقق فقط در پی علل وقوع یک پدیده یا واقعه می‌باشد.

مثال: ۱- بررسی علل گرایش نوجوانان دبیرستانی منطقه۱۵ تهران به سیگار درسال۱۳۸۲.

۲-۳-۲) روش مقایسه‌ای:

در این روش محقق فقط در پی مقایسه دو پدیده و یا دو متغیر می‌باشد.

مثال: ۱- مقایسه دختران و پسران ساکن در شهر X در راهیابی به دانشگاه در کنکور سال۱۳۸۴.

۳-۳-۲) روشِ علّی – مقایسه‌ای:

در این روش، پژوهشگر علاوه برمقایسه‌ی دو پدیده یا متغیر می‌خواهد به علل پدیده‌ها و متغیرها نیز پی ببرد.

مثال: بررسی علل شکل‌گیری «روابط دوستانه» و یا «اختلاف» بین جوانان با والدین خود در بین نوجوانان ۱۴ تا ۱۸ ساله شهر تهران در سال ۱۳۸۴.

۴-۲) روش همبستگی:

در این روش پژوهشگر میزان و چگونگی ارتباط بین دو یا چند متغیر را مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهد.

باید توجه داشت که در روش همبستگی فقط می‌توانیم به میزان ارتباط

مستقیم یا معکوس بین دو متغیر پی ببریم و حتـی در صـورت ارتبـاط بـین دو متغیر نمی‌توان به رابطه علت و معلولی بین آن دو حکم صادر کنیم.

مثال: بررسی رابطه بین «مشکلات اقتصـادی» و «افسـردگی» از دیـدگاه افراد مجرد۳۰ تا ۴۰ ساله شهر تهران در سال ۱۳۸۵.

در این تحقیق حتی اگر اکثریت حجم نمونه بر این نظر باشند کـه بـین دو متغیر فوق رابطه وجود دارد، نمی‌توان به طور قطع به رابطه علت و معلولی بین دو متغیر فوق پی برد و نتیجه قطعی گرفت که علت افسردگی افراد مجرد۳۰ تا ۴۰ ساله مشکلات اقتصادی است.

برای پی بردن به رابطه علت و معلولی بین دو متغیر فوق باید برای میـزان مشکلات اقتصادی افراد مجرد۳۰ تا۴۰ ساله شاخص و یا معرف‌های مناسب در نظر گرفته شود. همچنین با استفاده از یک تسـت اسـتاندارد میـزان افسـردگی افراد حجم نمونه مورد سنجش قرار گرفته و با اسـتفاده از آزمـون‌هـای آماری مناسب چنان چه بین مشکلات اقتصادی و افسردگی (بر اساس شاخص‌سازی) ارتباط معنی‌داری وجودداشت، درآن صورت به رابطه علـت و معلـولی پـی بـرد (یعنی فقط با نظرسنجی نمی‌توان به رابطه علت ومعلولی حکم صادر کرد) .

۵-۲) روش تداومی و مقطعی:

در این روش پژوهشگر می‌خواهد تغییرات و رشد یک یـا چنـد متغیـر را در طول زمان معین مورد بررسی قرار دهد.

این روش خود به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف) روش تداومی:

در این روش پژوهشگر میزان تغییرات و رشد متغیر مورد نظر خود را بـر روی یکی از آزمودنی‌ها در طول زمان و به فواصل زمانی معین اندازه‌گیری می‌کند.

به عنوان مثال اگر بخواهیم میانگین قد دختران و پسران ۶ تا ۱۸ ساله را به دست آوریم، می‌توانیم ۵۰ نفر دختر و همچنین ۵۰ نفر پسر را از سن ۶ سالگی انتخاب کرده و هر سال قد آن‌ها را اندازه‌گیری کرده و این فعالیت تحقیقی را ۱۲ سال پیگیری نموده و در پایان سال دوازدهم میانگین قد دختران و پسران مورد تحقیق را به تفکیک سن اعلام کنیم.

هر چند انجام این گونه تحقیقات طولی و تداومی بسیار خوب است ولی چون با گذشت زمان معمولاً با افت آزمودنی‌ها مواجه می‌شویم و به عنوان مثال ممکن است عده‌ای از افراد حجم نمونه به شهر دیگری منتقل شوند و یا بودجه و امکانات برای انجام چنین تحقیقاتی کافی نباشد، می‌توانیم همین تحقیق را با روش دیگری (روش مقطعی) انجام دهیم.

ب) روش مقطعی:

در این روش پژوهشگر به صورت تصادفی ۵۰ دختر و ۵۰ پسر ۶ ساله و به همان تعداد دختر و پسر ۷ ساله و ۸ ساله تا ۱۸ساله و در مجموع ۶۰۰ دختر و ۶۰۰ پسر را در سنین مختلف (۶ تا ۱۸ ساله)، اما در یک مقطع زمانی انتخاب کرده و میانگین قد آن‌ها را محاسبه و نتایج را نیز در همان سال اعلام می‌کند.

این‌روش چون معایب روش طولی‌را ندارد ونتایج تحقیق نیز سریع‌تر اعلام می‌شود، معمولاً بیش‌تر از روش تداومی مورد توجه پژوهشگران می‌باشد.

۶-۲) روش موردی:

در این روش پژوهشگر یک فرد، یک محله و یک روستا، یک وزارتخانه و یا یک سازمان را به طور عمیق و ژرفانگرانه و با در نظر گرفتن زوایای متعدد مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد.

مثال: بررسی علل انزوا و گوشه‌گیری یکی از دانش‌آموزان کلاس به نام....

۳-روش شبه‌تجربی و نیمه‌تجربی

بین روش‌های شبه‌تجربی و نیمه‌تجربی تفاوت های اندکی وجود دارد. در روش‌های شبه‌تجربی، محقق یا متغیرهای مزاحم را کنترل نمی‌کند و یا به خوبی کنترل نمی‌کند اما در روش‌های نیمه‌تجربی، پژوهشگر متغیرهای مزاحم را تا حدودی کنترل می‌کند. ولی در هر دوی آن‌ها اولاً آزمودنی‌ها به صورت تصادفی انتخاب نمی‌شوند و ثانیاً متغیرها و یا متغیرهای تحقیق کاملاً تحت نظارت و کنترل نیستند. از این زاویه طرح‌های شبه‌تجربی و نیمه‌تجربی تقریباً مثل هم هستند.

روایی درونی و بیرونی طرح‌های تحقیقاتی

الف) روایی درونی

یک طرح تحقیقاتی در صورتی دارای «روایی درونی» است که متغیر مستقل بر روی متغیر وابسته تأثیر واقعی داشته باشد و تغییرات حاصله واقعاً از متغیر مستقل تأثیر پذیرفته باشد. مهم‌ترین عوامل موثر بر روایی درونی عبارتند از: عامل تاریخ، عامل آزمون، عامل بلوغ، افت آزمودنی‌ها، ابزار اندازه‌گیری، اتفاقات ناگهانی و....

کنترل متغیرهای مداخله‌گر، روایی درونی تحقیق را افزایش می‌دهد.

ب) روایی بیرونی

یک طرح تحقیقاتی درصورتی دارای روایی بیرونی است که نتایج تحقیق قابل تعمیم به کل جامعه آماری باشد. مهم‌ترین عوامل موثر بر روایی بیرونی ایجاد شرایط مصنوعی در هنگام آزمایش، تداخل متغیرهای مستقل هنگام

تأثیرگذاری بر متغیروابسته و... می‌باشند.

جامعه آماری

جامعه آماری عبارت است از مجموعه افراد یا واحدهایی که دارای حداقل یک خصیصه مشترک باشند (سرمد و همکاران، ۱۳۷۶:۱۷۷) و شما در تحقیق خود قصد مطالعه بر روی آنهارا دارید. جامعه آماری می‌تواند محدود یا نامحدود باشد. جامعه محدود جامعه‌ای است که حدود و تعداد عناصر آن کاملا مشخص است، مانند: جامعه کتابداران شهر مشهد یا دانش‌آموزان یک مدرسه. جامعه نامحدود، جامعه‌ای است که عناصر آن دقیقا مشخص نیست. مانند: جامعه زنان خانه‌دار کشو رایران (دیانی، ۱۳۸۲:۸۴) .

حجم نمونه

با توجه به این که نمی‌توانید به بررسی همه اعضای جامعه آماری (جامعه مورد پژوهش) بپردازید، باید تعدادی از آن‌ها را با توجه به روش‌های نمونه‌گیری، انتخاب نموده و پژوهش را بر روی آن‌ها انجام دهید. این تعداد انتخابی برای انجام پژوهش را، اصطلاحا حجم نمونه یا جامعه نمونه می‌گویند.

شیوه‌های نمونه‌گیری

مهم‌ترین شیوه‌های نمونه‌گیری عبارتنداز:

۱. شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده

۲. شیوه نمونه‌گیری تصادفی منظم یا سیستماتیک

۳. شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای
۴. شیوه نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای

۱- شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده:

در این روش حجم نمونه مورد نیاز به‌صورت قرعه‌کشی و کاملاً تصادفی از بین کل جامعه آماری انتخاب می‌شود. اگر تعداد اعضای جامعه آماری کم باشند می‌توان اسامی و یا شماره‌ی همه آن‌ها را روی کاغذ نوشت و سپس از بین اسامی یا شماره‌های نوشته شده تعداد مورد نیاز را مطابق حجم نمونه انتخاب کرد. در این روش همه‌ی اعضای جامعه آماری به طور مساوی شانس انتخاب شدن در حجم نمونه را دارند.

چنان‌چه تعداد اعضای جامعه آماری زیاد باشد می‌توان از جدول اعداد تصادفی که معمولاً در آخر کتاب‌های آماری وجود دارد استفاده کرد و یا ماشین حساب‌هایی که دکمه‌هایshift و =RAN را دارند برای پیدا کردن اعداد تصادفی بهره‌گیری کرد.

۲- شیوه نمونه‌گیری نظام‌مند (سیستماتیک):

در این روش می‌بایست کل جامعه آماری به صورت اعداد متوالی شماره‌گذاری شوند. در مرحله بعد تعداد حجم نمونه مورد نیاز را بر کل جامعه آماری تقسیم کرده و عددی به دست می‌آید که به آن «عدد پایه» در نمونه‌گیری سیستماتیک گفته می‌شود.

سپس با قرعه کشی و به صورت تصادفی عددی کمتر از عدد پایه را انتخاب کرده و در مراحل بعد عدد پایه را به شماره انتخاب شده قبلی اضافه کرده و بدین ترتیب شماره‌های بعدی به صورت منظم و سیستماتیک مشخص

می‌شوند. به طور خلاصه در این روش با مشخص شدن اولین شماره، شماره‌های بعدی به صورت منظم و سیستماتیک مشخص می‌شوند. به عنوان مثال چنان‌چه از دانشکده‌ای که ۴۰۰ دانشجو دارد بخواهیم ۴۰ نفر را به عنوان حجم نمونه در یک تحقیق انتخاب کنیم، در شیوه نمونه‌گیری نظام‌مند یا سیستماتیک ابتدا تعداد حجم نمونه را بر کل جامعه آماری تقسیم می‌کنیم، یعنی $\frac{١}{١٠}=\frac{٤٠}{٤٠٠}$، سپس به صورت قرعه‌کشی و تصادفی شماره‌ای کمتر از عدد پایه مثل۷ را انتخاب کرده و در مراحل بعد عدد پایه یعنی ۱۰ را به شماره قبلی اضافه کرده و بدین ترتیب شماره‌های بعدی یعنی ۱۷، ۲۷، ۳۷، ۴۷، ۵۷ و... به صورت منظم و سیستماتیک مشخص می‌شوند.

۳- شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای:

در صورتی که اعضای جامعه آماری مثل هم نباشند و خود از طبقات مختلفی تشکیل شده باشند، می‌بایست از هر طبقه حجم نمونه متناسب با تعداد افرادی که در آن طبقه قرار دارند، انتخاب شوند؛ به این روش نمونه‌گیری طبقه‌ای گفته می‌شود.

به عنوان مثال می‌خواهیم معلمان یک منطقه آموزش و پرورش (مثلاً ۵۰۰ نفر) را به پنج طبقه: ۱) معلمان پیش‌دبستانی۳۰ نفر۲) معلمان ابتدایی۱۷۰ نفر۳) معلمان راهنمایی۱۳۰نفر ۴) معلمان دبیرستانی۱۰۰نفر و ۵) و معلمان پیش دانشگاهی با ۷۰ نفر معلم تقسیم و در یک کار تحقیقی۵۰ نفر را به عنوان حجم نمونه انتخاب کنیم. در این مثال تعداد معلمان پیش‌دبستانی با تعداد معلمان دبستان و راهنمایی و... برابر نیستند، لذا می‌بایست از هر طبقه متناسب با تعداد افرادی که در آن طبقه قرار دارند به نسبت تعیین شده، حجم

مورد نیاز از آن طبقه را محاسبه کنیم، یعنی ابتدا تعداد حجم نمونه را بـر تعـداد کل جامعه آماری تقسیم می‌کنـیم، یعنـی: $\frac{۱}{۱۰} = \frac{۵۰}{۵۰۰}$ و سـپس $\frac{۱}{۱۰}$ از افـراد هـر طبقه را برای قرار دادن در حجم نمونه به صورت تصادفی انتخاب می‌کنیم.

۱. حجم نمونه از معلمان پیش‌دبستانی $۳۰ \times \frac{۱}{۱۰} = ۳$ نفر

۲. حجم نمونه از معلمان ابتدایی $۱۷۰ \times \frac{۱}{۱۰} = ۱۷$ نفر

۳. حجم نمونه از معلمان راهنمایی $۱۳۰ \times \frac{۱}{۱۰} = ۱۳$ نفر

۴. حجم نمونه از معلمان دبیرستان $۱۰۰ \times \frac{۱}{۱۰} = ۱۰$ نفر

۵. حجم نمونه از معلمان پیش‌دانشگاهی $۷۰ \times \frac{۱}{۱۰} = ۷$ نفر

۴- شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای:

چنان‌چه جامعه آماری تحقیق نسبتاً وسیع باشد، برای انتخاب حجم نمونـه مورد نیاز می‌توان از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده کرد.

به عنوان مثال اگر بخواهیم نظر معلمان سـوم ابتـدایی کشـور را در مـورد کتاب هدیه‌های آسمانی (تعلیمات دینی سال سوم دبستان) جویا شویم، ابتـدا ۵ استان (و یا استان‌های بیش‌تری) را به صورت تصادفی انتخاب کرده و تحقیـق خود را در آن استان‌ها به عنوان خوشه‌هایی از کل جامعه آماری انجام می‌دهیم و یا از مناطق شهر تهران ۵ منطقه را با رعایت جهت‌های جغرافیایی به صورت تصادفی انتخاب کرده و تحقیق خـود را در ایـن منـاطق بـه عنـوان نماینـده و خوشه‌هایی از کل شهر تهران انجام می‌دهیم.

ابزارهای اندازه‌گیری

منظور از ابزار اندازه‌گیری، استفاده از یک یا چند مورد از ابزارهای انجام تحقیق وجمع‌آوری اطلاعات، می‌باشد. نمونه‌هایی از ابزار اندازه‌گیری عبارتند از: مراجعه به اسناد مکتوب، مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه، استفاده از روش‌های آماری، تجربه و آزمایش می‌باشد.

۱- پرسش‌نامه:

در پرسش‌نامه پژوهشگر اطلاعات و داده‌های مورد نیاز را از طریق مکتوب و با بهره‌گیری از سؤال‌های متناسب با هدف تحقیق به دست می‌آورد.

مزایا و معایب پرسش‌نامه:

هر چند امروزه اکثر پژوهشگران از این ابزار استفاده می‌کنند، ولی پرسش‌نامه علاوه بر مزایا معایبی نیز دارد.

مهم‌ترین مزایای پرسش‌نامه عبارتند از: ۱- صرفه جویی در وقت و هزینه ۲- یکسان بودن شرایط برای همه پاسخگویان.

مهم‌ترین معایب پرسش‌نامه عبارتند از: ۱- احتمال کتمان واقعیات توسط پاسخگویان (به خصوص در مورد موضوعات حساس) ۲- احتمال مبهم بودن بعضی از سؤال‌ها و دریافت نادرست از منظور و هدف سؤال.

انواع پرسش‌نامه:

پرسش‌نامه باز: سؤال‌ها به صورت انشایی و تشریحی طرح می‌شود.

پرسش‌نامه بسته: سؤال‌ها به صورت چندگزینه‌ای و یا تستی طرح می‌شود.

۲- مصاحبه:

در مصاحبه اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از طریق گفتگو با مصاحبه شونده و با بهره گیری از سؤال‌های متناسب با هدف تحقیق به دست می‌آید.

مزایا و معایب مصاحبه:

مهم‌ترین مزایای مصاحبه عبارتند از: ۱- دستیابی به اطلاعات دقیق‌تر، عمیق‌تر و ژرفانگرانه (البته در صورت جلب اعتماد مصاحبه شونده) ۲- دریافت عکس‌العمل مصاحبه شونده و مشاهده خصوصیات فیزیکی و ظاهری وی.

مهم‌ترین معایب مصاحبه عبارتند از: ۱- اگر تعداد مصاحبه‌شوندگان زیاد باشند این روش هم وقت‌گیر است و هم هزینه زیادی به پژوهشگر تحمیل می‌کند. ۲- اگر تعداد افرادی که مصاحبه می‌کنند زیاد باشد از آن‌جا که حالات روحی و روانی و نحوه برخورد افراد با یکدیگر فرق دارد، شرایط مصاحبه برای مصاحبه‌شوندگان یکسان نخواهد بود و همین نکته احتمال دارد تاثیر جدی بر نتایج تحقیق داشته باشد.

انواع مصاحبه:

مصاحبه باز: در این نوع از مصاحبه سؤال‌های مصاحبه از قبل طراحی نشده، بلکه متناسب با فضای حاکم بر مصاحبه و نیز متناسب با پاسخ‌های قبلی مصاحبه‌شونده در همان جلسه توسط مصاحبه‌گر طرح می‌شود، لذا برای این نوع مصاحبه، مصاحبه‌گر باید از تخصص و توان‌مندی بیش‌تری برخوردار باشد.

مصاحبه بسته: در این نوع از مصاحبه، سؤال‌های مصاحبه از قبل طراحی شده و زمان مصاحبه یک به یک از مصاحبه شونده سؤال می‌شود و با طرح آخرین سؤال از قبل طراحی شده، مصاحبه پایان می‌پذیرد.

۳- مشاهده:

هر نوع نگاه کردن به پدیده‌ها و افراد مشاهده محسوب نمی‌شود و در صورتی می‌توان ادعا کرد از فن مشاهده بهره‌گیری شده است که پژوهشگر با هدف قبلی و به طور منظم، پدیده، فرد و یا افرادی را مورد دقت نظر و مشاهده قرار دهد.

مزایا و معایب مشاهده:

مزایای مشاهده عبارتنداز: ۱- ضریب اعتماد به نتایج حاصل از مشاهده بیش‌تر است، زیرا در پرسش‌نامه و مصاحبه احتمال کتمان واقعیات وجود دارد. ۲- در برخی موارد جمع‌آوری اطلاعات از پدیده‌ها و یا افراد فقط از طریق مشاهده امکان‌پذیر می‌باشد و یا فقط از این طریق می‌توان اطلاعات بیش‌تر و دقیق‌تری را به دست آورد.

مهم‌ترین معایب مشاهده عبارتند از: ۱- جمع‌آوری اطلاعات در مورد بعضی از مسائل و مشکلات از طریق مشاهده امکان‌پذیر نیست و این محدودیت موجب می‌شود که پژوهشگر برای کسب اطلاعات لازم به سراغ سایر ابزارها برود. ۲- چنان‌چه در مواردی پژوهشگر حضور پیدا کند و یا آزمودنی حضور وی را احساس کند، امکان دارد رفتارهای واقعی خود را بروز نداده و به صورت تصنعی و نمایشی رفتار کند.

انواع مشاهده:

مشاهده کنترل‌نشده: در این روش هم مشاهده‌گر و هم مشاهده‌شونده، در یک موقعیت کاملاً آزاد قرار داشته و پژوهشگر بدون یک طرح و سناریوی از قبل طراحی‌شده اطلاعاتی را از آن موقعیت و مشاهده شونده به دست می‌آورد.

مشاهده کنترل‌شده: دراین روش مشاهده‌شونده تحت کنترل و نظارت بوده و برای مشاهده موردنظر طرح و سناریویی از قبل برنامه‌ریزی شده است.

۴- اسناد و مدارک

بعضی از آن‌ها مکتوب، برخی از آن‌ها تصویری (عکس‌ها، نقشه‌ها و...) و برخی دیگر نیز جنبه فیزیکی دارد، مانند آثار باستانی و....

۵- تجربه و آزمایش

روایی و اعتبار ابزار تحقیق

روایی:

منظور از روایی این است که ابزار اندازه‌گیری (مانند پرسش‌نامه) به گونه‌ای طراحی شود که «فقط همان چیزی را اندازه‌گیری کند که ما در پی سنجیدن آن می‌باشیم». به عنوان مثال اگر پرسش‌نامه‌ای را طراحی کرده‌ایم که «شیوه مدیریت» یک مدیر را از دیدگاه کارکنان آن سازمان مورد ارزیابی قرار می‌دهد، تمامی سؤالات آن پرسش‌نامه می‌بایست فقط شیوه مدیریت آن مدیر را مورد سنجش قرار دهد که در آخر مثلاً دریابیم که آیا شیوه مدیریت وی «استبدادی» است یا «مبتنی بر روابط انسانی» و یا «ولنگارانه» است و همه چیز را رها کرده است. لذا در چنین پرسش‌نامه‌ای دیگر نمی‌توانیم «عقاید مذهبی» این مدیر را اندازه‌گیری کنیم، چون ما در پی شیوه مدیریت وی بوده‌ایم نه در پی سنجش عقاید مذهبی او.

روایی ابزار می‌بایست توسط متخصصان و کارشناسان، متناسب با موضوع تحقیق مورد تأیید قرار گیرد، بدین معنی که ابزار ساخته شده (مانند پرسش‌نامه محقق ساخته) را در اختیار حداقل سه نفر کارشناس مربوطه قرار داده و چنان‌چه تأیید کردند که تک‌تک سؤال‌ها در راستای هدف تحقیق می‌باشد، آن سؤال از روایی لازم برخوردار است و چنان‌چه اکثر کارشناسان سؤال مورد نظر را تأیید نکردند، آن سؤال روایی نداشته و می‌بایست سؤال دیگری که در راستای هدف تحقیق باشد، جایگزین شود.

اعتبار:

منظور از اعتبار این است که وسیله اندازه‌گیری (مانند ترازو) آن قدر اعتبار و قابل اعتماد باشد که یک شیء معین مانند همین کتابی که در دست شماست را در هر بار که توزین می‌کنیم نتایج همه دفعات مثل هم باشد، مثلاً اگر بار اول وزن این کتاب را ۹۰۰ گرم نشان داده در دفعه دوم و سوم و چهارم و... صدم نیز که آن‌را ۹۰۰گرم نشان دهد. اما اگر در هر بار عددی را نشان دهد که با مرحله قبلی خیلی تفاوت داشته باشد، در آن صورت ابزار اندازه‌گیری مااعتبار نداشته و قابل اعتماد نیست.

در فعالیت‌های تحقیقاتی نیز که محقق ابزار اندازه‌گیری را برای سنجش متغیر مورد نظر خود طراحی می‌کند (مثل پرسش‌نامه) در صورتی دارای اعتبار است که همانند مثال فوق از دقت نظر قابل قبول برخوردار باشد.

روش‌های اعتباریابی ابزار تحقیق

۱- روش بازآزمایی به فاصله زمانی کوتاه:

چنان‌چه پرسش‌نامه‌ای را بر روی عده‌ای (حداقل ۳۰ تا ۴۰) نفر اجرا کنیم و سپس به فاصله زمانی کوتاه مثلاً روز بعد یا هفته بعد مجدداً همان پرسش‌نامه را بر روی همان افراد قبلی اجرا کنیم، نتایج هر دو بار مشابه و یا نزدیک به هم باشد، این پرسش‌نامه از اعتبار برخوردار می‌باشد، اما اگر نتایج دو بار اجرا در فاصله زمانی کوتاه با یکدیگر خیلی تفاوت داشته باشند، ابزار اندازه‌گیری ما از اعتبار لازم برخوردار نمی‌باشد و احتمالاً سؤال‌ها (گویه‌های) پرسش‌نامه ابهام داشته و به گونه‌ای نیست که پاسخگویان در هر دو بار اجرای پرسش‌نامه به آن پاسخ یکسان دهند و یا دلایل دیگری دارد که محقق می‌بایست آن‌ها را پیدا و بر طرف نماید.

۲- روش تنصیف یا دو نیمه کردن سؤال‌های زوج و فرد:

در این روش به علت برخی محدودیت‌ها، پرسش‌نامه فقط یک‌بار بر روی عده‌ای (حداقل بین ۳۰ تا ۴۰ نفر) اجرا می‌شود. سپس همبستگی بین سؤال‌های زوج و فرد محاسبه می‌شود و در مرحله بعد «مقدار همبستگی» را در «فرمول ضریب اعتبار» قرار داده و چنان‌چه از ضریب اعتبار بالا و یا خوبی برخوردار بود، ابزار تحقیق یا پرسش‌نامه دارای اعتبار می‌باشد و در غیر این صورت از اعتبار لازم برخوردار نیست (معمولاً ضریب اعتبار بالای ۰/۷۰ قابل قبول می‌باشد و چنان‌چه ضریب محاسبه شده کمتر از ۰/۷۰ باشد پرسش‌نامه از اعتبار کافی برخوردار نمی‌باشد).

۶

فصل چهارمِ تحقیق: یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل یافته‌ها

این قسمت از تحقیق، قسمت اصلی گزارش تحقیق را تشـکیل مـی‌دهـد؛ زیـرا مجموع اطلاعات و داده‌هایی که با کمک ابزار یـا ابزارهـای مـورد اسـتفاده در تحقیق، گردآوری شده و سپس توسط محقق به کمک شیوه‌های مختلـف، بـه تجزیه و تحلیل آن‌ها پرداخته شده است، باید در این قسمت آورده شود.

مهم‌ترین مطالب در این مرحلـه گـروه‌بنـدی اطلاعـات جمـع‌آوری شـده و برقراری رابطه بین آن‌ها است.

به عبارت دیگر در این مرحله شما به عنوان یک محقق باید با بهـره‌گیـری از مبانی نظری و ادبیات تحقیـق، تکنیـک‌هـا و محاسـبات آمـاری، متغیرهـا را اندازه‌گیری کنید و روابط آن‌ها را در سطح اطمینان قابـل قبـولی موردسـنجش قرار دهید و اطلاعات و داده‌ها را با یکدیگر مرتبط سازید.

در اکثر تحقیقات به ویژه تحقیقاتی که از روش آمـاری اسـتفاده مـی‌شـود،

این قسمت تنها یک فصل مستقل را تشکیل می‌دهد؛ ولی در تحقیقاتی نظیر پژوهش‌های تاریخی، ادبی، توصیفی تحلیل محتوا و انواع دیگر، نباید انتظار داشت که مجموعه داده‌ها و اطلاعات در یک فصل جای داده شود، بلکه با توجه به نسبت حجم اطلاعات و داده‌ها و ابعاد مسأله تحقیق، فصل‌بندی این قسمت، تفاوت می‌کند و ممکن است از یک تا چند فصل را شامل شود.

۷

فصل پنجمِ تحقیق: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این قسمت باید با توجه به یافته‌هایی که در مرحله تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آورده‌اید و با توجه به فرضیه یا فرضیه‌ها و سئوالات پژوهش، به نتیجه‌گیری و جمع‌بندی در مورد یافته‌های پژوهش بپردازید.

به عبارت دیگر شما باید به عنوان یک محقق، هر یک از فرضیه‌ها یا سئوالات تحقیق خود را به همان ترتیبی که در فصل اول ذکر کرده‌اید، مورد ارزیابی قرار دهید و نتایج تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها رامشاهده نموده و فرضیه یا سئوال خود را با آن مقایسه کنید و در صورتی که از روش آماری در انجام تحقیق خود بهره برده‌اید، رد یا تایید آن را با سطح اطمینان ۹۵٪ تا ۹۹٪ اعلام نمایید.

مثلا اگر یکی از فرضیه‌های پژوهش شما این بوده است که فعالیت ورزشی با پیشرفت تحصیلی رابطه مستقیم دارد، درواقع ادعای شما این بوده است که با افزایش فعالیت ورزشی افراد، وضعیت تحصیلی آنان نیز بهبود

می‌یابد؛ ولی فرض کنید با توجه به اطلاعاتی که جمع‌آوری کرده‌اید به این نتیجه رسیده‌اید که افزایش فعالیت ورزشی، مثلا تا میزان ۸ ساعت در هفته، موجب بهبود افت تحصیلی او خواهد شد. در این مرحله(نتیجه‌گیری و جمع‌بندی پژوهش) درستی یا نادرستی فرضیه پژوهش شما مورد وارسی قرار می‌گیرد و اصلاح می‌شود. بنابراین جمع‌بندی شما می‌تواند عبارت باشد از این که: فعالیت ورزشی تاحداکثر ۸ ساعت در هفته با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه مستقیم دارد، ولی بیش از۸ ساعت در هفته رابطه معکوس دارد (صالحین، ۱۳۸۲:۲۰) .

نتایج اصلی تحقیق

منظور از نتایج اصلی، مشخص شدن پاسخ سؤال‌ها و همچنین فرضیه‌های تحقیق می‌باشد. به عبارت بهتر پژوهشگر در ابتدای فصل پنجم می‌بایست به ترتیب به همان سؤال‌ها و یا فرضیه‌هایی که در فصل اول طرح نموده پاسخ داده و تکلیف آن‌ها را بر اساس استدالال‌های عقلی، منطقی و آماری مشخص نماید.

مثال: چنان‌چه پژوهشگر ۳ فرضیه زیر را در پژوهش خود دنبال کرده باشد، در این قسمت می‌بایست تکلیف آن‌ها را به‌طور دقیق مشخص نماید:

فرضیه‌ها:

۱. به نظر می‌رسد دانشجویان کلاسA در دانشکدهB از استاد روش تحقیق رضایت دارند.

۲. بین نمره درس "روش تحقیق" و نمره درس " آمار مقدماتی" دانشجویان کلاسA رابطه وجود دارد.

۳. در کلاس A نمرات دانشجویان دختر از نمرات دانشجویان پسر در درس روش تحقیق بیش‌تر است.

نتایج اصلی تحقیق:

۱. نتایج آزمون X۲ در مورد فرضیه اول تحقیق نشان می‌دهد که چون مقدار X۲ محاسبه شده یعنی رقم... از X۲ جدول استاندارد با درجه آزادی... و ۹۵ درصد اطمینان یعنی رقم بزرگ‌تر می‌باشد نتیجه می‌گیریم که دانشجویان گزینه‌های خیلی زیاد و زیاد را بر سایر گزینه‌ها ترجیح داده و لذا فرضیه اول تحقیق تأیید می‌شود.

۲. آزمون همبستگی (r) بین نمرات درس روش تحقیق و درس آمار مقدماتی دانشجویان کلاس A نشان می‌دهد که چون ضریب همبستگی محاسبه شده یعنی... = r می‌باشد نتیجه می‌گیریم که بین نمرات دو درس فوق رابطه معنی‌داری وجود داشته و لذا فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار گرفته است.

۳. آزمون t استودنت برای سنجش فرضیه سوم تحقیق نشان می‌دهد که چون t محاسبه شده یعنی رقم... با درجه آزادی... و ۹۵ درصد اطمینان از t جدول استاندارد (یعنی رقم...) کوچک‌تر می‌باشد، لذا فرضیه سوم تحقیق در کلاس مذکور مورد تأیید قرار نگرفته است و این فرضیه رد می‌شود.

یافته‌های فرعی تحقیق

هر تحقیق به جز نتایج اصلی می‌تواند یافته‌های فرعی زیادی داشته باشد.

به‌عنوان مثال چنان‌چه در تحقیقی پژوهشگر از یک پرسش‌نامه ۴۰ سؤالی استفاده کرده باشد، نتیجه به دست آمده در مورد تک تک سوال‌های پرسش‌نامه به تفکیک از سوال اول پرسش‌نامه تا سؤال آخر می‌تواند یافته‌های فرعی یک تحقیق باشد و چه بسا نتایج استخراج شده در مورد بعضی از سؤال‌های پرسش‌نامه جالب و مورد توجه باشد.

مثال:

۱- نتایج استخراج شده در پاسخ به سؤال اول پرسش‌نامه نشان می‌دهد که... درصد گزینه خیلی زیاد، ... درصد گزینه زیاد... درصد گزینه تا حدودی، ... درصد گزینه کم و... درصد گزینه خیلی کم را انتخاب کرده‌اند و همچنین... درصد به این سؤال هیچ پاسخی نداده‌اند.

۲- نتایج استخراج شده در پاسخ به سؤال دوم پرسش‌نامه نشان می‌دهد که....

۳- نتایج استخراج شده در پاسخ به سؤال سوم پرسش‌نامه نشان می‌دهد که....

۴-...

جمع بندی نتایج تحقیق

پس از مشخص شدن نتایج اصلی و یافته‌های فرعی، پژوهشگر می‌بایست بر اساس اهداف اولیه تحقیق و نتایج به‌دست آمده تحلیلی از میزان دستیابی خود به اهداف مورد نظر را ارائه نماید. همچنین در این قسمت پژوهشگر بر اساس پیشینه نظری و عملی تحقیق می‌بایست مشخص کند که نتایج تحقیق وی چه شباهتی با نظریه‌ها و نتایج تحقیقات قبلی داشته و از طرف دیگر اختلافات

بین نتایج تحقیق خود را با نظریه‌ها و نتایج تحقیقات قبلی نیز مشخص کند. به عبارت بهتر در این قسمت پژوهشگر باید بر اساس نتایج به‌دست آمده یا الف) نظریه‌ها و نتایج تحقیقات گذشته را مورد نقد قرار دهد یا ب) نتایج تحقیق خود را به‌عنوان "تکمیل‌کننده" نظریه‌ها و نتایج تحقیقات قبلی معرفی کند و یا ج) نتایج تحقیق خود را به‌عنوان یک نظریه و یافته جدید و یا "تولید علم" تلقی نموده و برای هر یک از موارد سه گانه فوق استدلال‌های عقلی و منطقی ارائه نماید. به عبارت بهتر در پایان تحقیق باید مشخص شود که دستاورد تحقیق انجام شده چیست و نتایج تحقیق به دانش بشر در مورد موضوع مورد مطالعه چه کمکی کرده است و آن را چند قدم جلوتر برده است؟

محدودیت‌های انجام تحقیق

پژوهشگر در فصل پنجم محدودیت‌ها، مشکلات و موانعی که در مسیر انجام تحقیق با آن‌ها مواجه بوده و ممکن است هر کدام از آن‌ها به نحوی بر نتایج تحقیق موثر بوده باشد را برمی‌شمارد تا بدین وسیله خواننده با آگاهی از این محدودیت‌ها نتایج و یافته‌های تحقیق را مورد توجه قرار دهد.

برخی از محدودیت‌ها و موانع پژوهشگر در انجام تحقیق عبارتند از:

- محدودیت در بودجه و امکانات برای تحقیق
- عدم همکاری برخی مسئولین با پژوهشگر
- عدم همکاری برخی از افراد حجم نمونه با پژوهشگر
- احتمال کتمان واقعیات توسط افراد مورد مطالعه

❖ ایجاد محدودیت توسط برخی از مراکز اطلاع‌رسانی در ارائه آمار و اطلاعات مورد نیاز پژوهشگر

❖ احتمال نامناسب بودن تعداد نمونه

❖ احتمال نامناسب بودن شیوه نمونه‌گیری

❖ احتمال نامناسب بودن ابزار جمع‌آوری اطلاعات

❖ احتمال عدم اطمینان به روایی سؤال‌های پرسش‌نامه یا مصاحبه

❖ احتمال عدم اطمینان به اعتبار ابزار جمع‌آوری اطلاعات و میزان اعتماد به قابلیت تعمیم‌پذیربودن نتاج حاصله از حجم جامعه آماری مورد مطالعه.

محدودیت‌های تحقیق را از دو زاویه می‌توان تقسیم بندی کرد:

الف) محدودیت‌های تحقیق از نظر زمان بررسی

محدویتهای تحقیق از نظر زمان بررسی خود به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف-۱) پیش بینی محدودیت‌های تحقیق قبل از انجام پژوهش:

تشخیص محدودیت‌های تحقیق قبل از انجام پژوهش از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و توجه به این محدودیت‌ها می‌تواند پژوهشگر را با بینش بیش‌تری برای پیمودن مسیر تحقیق مجهز کند. پژوهشگر قبل از پیمودن مسیر پژوهش باید کوشش لازم را برای شناسایی محدودیت‌های تحقیق انجام داده و تا حدی از موانع مسیر مطلع باشد تا با آگاهی و شناخت بیش‌تر بتواند برخی از موانع را قبل از مواجه شدن با آن‌ها مرتفع نماید و یا حداقل از تأثیر جدی و بازدارندگی آن‌ها برای رسیدن به هدف بکاهد.

الف-۲) گزارش از محدودیت‌های تحقیق پس از انجام پژوهش:

به‌طور مسلم همه محدودیت‌ها و موانع تحقیق را نمی‌توان قبل از انجام پژوهش شناسایی کرد و پژوهشگر در طول تحقیق ممکن است با موانع و محدودیت‌هایی مواجه شودکه از قبل پژوهشگر آن‌ها را پیش‌بینی نکرده و ممکن است این محدودیت‌ها به‌طور جدی تحقیق و پژوهشگر را با چالش جدی مواجه کرده باشد. لذا این‌گونه محدودیت‌ها را پژوهشگر می‌بایست پس از انجام تحقیق گزارش دهد.

ب) محدودیت‌های تحقیق از نظر قدرت کنترل توسط پژوهشگر

محدودیت‌های تحقیق از این دیدگاه نیز خود به دو دسته تقسیم می‌شود:

ب-۱) محدودیت‌هایی که کنترل آن‌ها از عهده پژوهشگر خارج است:

برخی ازمحدودیت‌های پژوهش خارج از اختیار و کنترل پژوهشگر می‌باشد، اما به هرحال به مسیر پژوهش و نتایج تحقیق تأثیرگذار می‌باشد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. عدم کنترل همه متغیرهای مداخله‌گر توسط پژوهشگر به‌علت پیچیدگی انسان‌ها.

۲. متفاوت بودن آزمودنی‌ها از نظر شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و خانوادگی و عدم امکان یکسان‌سازی افراد مورد مطالعه در بسیاری از موارد توسط پژوهشگر.

۳. احتمال پاسخ‌های غیرواقعی توسط برخی از افراد مورد مطالعه (علی‌رغم عدم درج نام خانوادگی پرسش‌شونده و حتی توضیحات پژوهشگر برای جلب اعتماد وی) .

۴. احتمال برداشت نادرست برخی از افراد حجم نمونه از بعضی

سؤال‌های پرسش‌نامه یا مصاحبه (علی‌رغم دقت نظر پژوهشگر در انتخاب سؤال‌ها و روایی ابزار تحقیق)

۵. ذهنیت منفی برخی افراد مورد مطالعه به عدم کارایی تحقیقات و پرسش‌نامه‌هایی که تکمیل نموده یا مصاحبه‌هایی که تاکنون با آن‌ها صورت گرفته و هیچ تأثیری در حل مشکل نداشته است. همین ذهنیت موجب می‌شود که پرسش‌نامه را سرسری پر کرده و یا به سؤال‌های مصاحبه به صورت سطحی پاسخ داده تا بدین وسیله خود را از دست پژوهشگر خلاص کنند.

ب-۲) *محدودیت‌هایی که کنترل آن‌ها در اختیار پژوهشگر است:*

۱. میزان موفقیّت پژوهشگر در یکسان‌سازی ویژگی‌های افراد مورد مطالعه.

۲. میزان موفقیّت پژوهشگر در تعیین حجم نمونه به‌صورت علمی تا بتوان به تعمیم نتایج تحقیق اطمینان بیش‌تری پیدا کرد.

۳. میزان موفقیّت پژوهشگر در انتخاب شیوه نمونه‌گیری مناسب.

۴. میزان موفقیّت پژوهشگر در انتخاب ابزار جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز.

۵. میزان موفقیّت پژوهشگر در تعیین روایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات.

۶. میزان موفقیّت پژوهشگر در تعیین اعتبار ابزار جمع‌آوری اطلاعات.

پیوست (۱):
مقاله‌ای از یک پژوهش

صائب و انتقادهای اجتماعی او

چکیده

موضوع سیاست و چگونگی اداره‌ی امور مردم و جامعه یکی از دغدغه‌های فکری شاعران و نویسندگان است و اهمیت این موضوع سبب شده تا در سروده‌ها و نوشته‌های خود به این موضوع بپردازند؛ چنان که سعدی در *گلستان* و *بوستان*، عنصرالمعالی در قابوس نامه و زین‌العابدین مراغه‌ای در *سیاحت نامه‌ی ابراهیم بیگ* گوشه ای از سیاست حاکمان را در قالب رمان اجتماعی بیان کرده اند. صائب تبریزی از بزرگترین سخن سرایان سبک هندی در قرن دهم هجری است. مضمون آفرینی‌های زیبای او در غزل، توجّه ویژه‌ی او به مسائل اجتماعی و پیروی از طنز حافظ و سعدی، او را در ردیف یکی از چهره‌های بزرگ ادبی ایران قرار داده است. صائب با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی عصر خود نگاهی ویژه به سیاست و کشورداری دارد. او در هر باب، نقدهایی در پرده‌ی پند و اندرز برای کارگزاران حکومت دارد. در این مقاله سعی شده است نمونه‌هایی از انتقادهای سیاسی و اجتماعی منعکس شده در اشعار صائب تبریزی ارائه شود.

واژه‌های کلیدی:

صائب نبریزی، انتقاد، اجتماع، عدالت، ظلم.

مقدمه

مسائل مرتبط با اجتماع، همواره یکی از موارد انعکاس یافته در آثار ادیبان کهن ایران زمین بوده است. با مطالعه‌ی بیشتر آثار شاعران و نویسندگان قدیمی، می‌توانیم به اوضاع اجتماعی و حتی سیاسی روزگار آنان پی ببریم. به طور قطع بسیاری از آثار ادبی فارسی حاصل تجربیّات اجتماعی پدید آورندگان آنهاست. آثاری که زوایای هزارتوی فرهنگ ایرانی را به سان بافته‌ای خوش نقش و

نگار به تصویر می‌کشد که هر تار و پود آن آمال و آرزوهای ایرانیان عصر خویش را دربردارد و علاوه بر نشان دادن ظرافت‌های بلاغی و هنری ادب آن دوره به خوبی منعکس کننده‌ی نظام اجتماعی و سیاسی و جهان‌بینی حاکم و دربردارنده‌ی تضادها و تفاوت‌های اجتماعی، طبقاتی و فرهنگی است.

هر اثر ادبی، خواسته یا ناخواسته از اجتماع تأثیر می‌پذیرد و بر محیط نیز تأثیر می‌گذارد. «بعضی از منتقدان در نقد آثار ادبی، مبانی اجتماعی را معتبر دانسته‌اند. تحقیق درباره‌ی نحوه‌ی ارتباط ادبیات با جامعه، موضوع نقّادی این دسته از نقّادان است. شک نیست که محیط ادبی از تأثیر محیط اجتماعی برکنار نتواند بود. افکار و عقاید و ذوق ها و اندیشه ها تابع احوال اجتماعی می‌باشند. در روش نقد اجتماعی، تأثیری که ادبیات در جامعه دارد و نیز تأثیری که جامعه در آثار ادبی دارد مورد مطالعه است. » (زرین‌کوب، ۱۳۸۶: ۴۱-۴۲)

بی‌شک بزرگانی چون فردوسی، بیهقی، عنصرالمعالی، ناصر خسرو، مولوی، سعدی، صائب و بسیاری از شاعران و نویسندگان دیگر که هر یک با ...

....

اوضاع اجتماعی و سیاسی ایران در عصر صائب

اوضاع اجتماعی در دوران یک شاعر ارتباط تنگاتنگی با شیوه و طرز تفکّر شاعران دارد. صائب تبریزی، شاعر اندیشمندی است که خود را از محیطی که در آن زندگی می کرد، جدا نمی‌دانست. به طوری که اشعار صائب با...

«دوران عصر صفوی از حیث جریانات اجتماعی عهد نامساعدی را پشت سر گذاشته است. این دوران از جهت این که قیام شاه اسماعیل و سرخ کلاهان، به یک دوران جدید از هروسپ شاهی (harvisp shahi) که در ایران آغاز شده بود پایان بخشید و با اعلام مذهب رسمی تشیّع، ایرانیان را خواه ناخواه به جانب نوعی از وحدت که جنبه دینی داشت سوق داد. در مقابل، مایه‌ی گسترش و رواج مفاسد و بنیان‌گذاری پایه‌های انحطاط فکری و علمی و ادبی و اجتماعی، و شیوع خرافات و سبک مغزی‌ها در ایران گردید. » (صفا، ۱۳۷۲: ۶۰-۶۱)

....

بازتاب قشربندی‌های اجتماعی در دیوان صائب

نظام قشربندی اجتماعی، افراد را بر حسب میزان برخورداری‌شان از کیفیّت‌های مطلوب،

رتبه‌بندی می‌کند و آن‌ها را در طبقات متناسب با وضعیّت‌شان جای می دهد. این کیفیّت‌های خوشایند را فرهنگ هر جامعه‌ای مشخص می‌سازد. در جوامع نوین، کیفیّت‌های مطلوب عبارتند از:

....

انتقاد از حاکمان قدرت

استبداد ستیزی و شوریدن بر خودکامگان تاریخ نظیر شاه و سلطان، امیر و خلیفه و کارگزاران از مضامین انتقادی شعر فارسی است. برخلاف گروهی از شاعران چاپلوس یا دست آموز و مداحان دربارها، تعدادی از گویندگان به واسطه‌ی استغنای طبع و آزادگی و عدالت خواهی و هم‌چنین به سبب اثرات ژرفی که تعلیمات اسلامی بر آنان داشته، از جمله اعتقاد به اصل حاکمیّت خداوند و طاغوت ستیزی و توصیه‌هایی چون «وَلَا تَرکَنُوا إِلَی الَّذِینَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّکُمُ النَّارُ وَ مَالَکُم مِّن دُونِ اللهِ مِن أَولیاء ثُمَّ لَاتُنصَرُون» (هود، ۱۱۳) (شما مومنان هرگز نباید با ظالمان همدست و دوست شوید و گرنه آتش کیفر آنان در شما خواهد گرفت و در آن حال جز خدا، هیچ کس شما را یاری نخواهد کرد)، راضی نشده‌اند اندیشه و هنر خویش را در خدمت جبّاران و دستگاههای قدرت آنان به کار گیرند و تن به ذلّت ستایشگران دهند تا جایی که به عنوان مثال، حکیم ناصرِ خسرو نظر خود را در این‌باره این‌گونه ابراز نموده است:

من آنم که در پای خوکان نریزم   مر این قیمتی درّ لفظ دری را »

(دیوان ناصر خسرو، ص۱۴۳)

....

ظلم شاهان

صائب از ستمگری شاهان بر ضعفا و مستضعفان در عصر خویش به ستوه آمده و خطاب به آنان سروده:

شاهی که بر رعیّت خود می کند ستم   مستی بودکه میکند از ران خود کباب

(دیوان صائب، ص۱۷۹)

او به شاهان هشدار می‌دهد که تنگ‌گیری دولت بر ملّت نشان زوال حکومت است، همان‌طور که سایه‌ی خورشید در وقت غروب کوتاه‌تر می‌شود:

سایه خورشید کمتر می شود وقت زوال   تنگ‌گیری به اهل دولت دلیل‌رفتنست

(همان، ص۱۸۶)

او هم‌چنین به شاه یادآور می شود که اسم اعظم بر روی خاتم نشان این است که به هیچ زیـر دستی ظلم وستم روا نداریم:

مبند آزار موری نقش در دل   که اسم اعظم خاتم همین است

(همان، ص۳۲۶)

ستمگری شاه که جهان را به ستمکده تبدیل نموده است، او را به شکوه در آورده و این چنـین لب به سخن می‌گشاید:

....

تذکر برای احسان و بخشندگی شاهان

صائب بر این باور است که تداوم در احسان و بخشندگی باعث پایداری و دوام حکومت است و این نکته را به شاه عصر خود متذکر می شود:

مکن در مدّ احسان کوتهی تامنصبی‌داری که‌باشد یاد دستی لنگر آرام منصب‌را

(همان، ص۸۹)

او از شاهان می خواهد حال و روز تیره‌روزان را دریابند و موانع سر راهشان را بردارند و به آنان کمک کنند تا این عمل آنان برایشان سرمایه‌ای با ارزش در جهان باقی شود:

تیره‌روزان جهان‌را به چراغی دریاب   تا پس از مرگ تو را شمع مزاری باشد

(همان، ص۳۹۷)

صائب یار دیگر دست گیری و کمک به مردم را پشتوانه‌ی مملکت و کلید گشایش مشـکلات می‌داند:

دولت ز دستگیری مردم به پا بود   فانوس این چراغ ز دست دعا بود

(همان، ص۵۳۴)

او بخشندگی از جانب شاه را ویژگی انسان‌های خاص نمی‌داند، بلکه به شاه سفارش مـی‌کنـد که هم‌چو باران بر همه ببارد و اجازه ندهد که سائلی از دربار ناراضی و نالان برگـردد کـه نالـه‌ی او هم‌چون نهنگی خون آشام است:

ز هر که بر تو و بر دولت تو می لرزد   سمور و قاقم و سنجاب را دریغ مدار

(همان، ص۶۴۳)

صائب، دستگیری درویشان و حمایت ضعیفان را از دیگر عوامل پایداری حکومت و دوام دولت

....

بی‌توجهی شاهان به آه و ناله‌ی مظلومان

صائب، گاهی بی توجهی شاه را نسبت به آه و ناله‌ی مظلومان دیده و زبان به انتقاد گشوده و شاه را نسبت به این موضوع با پند و اندرز آگاه ساخته است:

ناله‌ی سینه‌ی مجروح اثرها دارد زخم چندان‌که به‌هم نامده محراب دعاست

(همان، ص۲۲۷)

او نه تنها مکافات عمل پادشاه را در این دنیا خبر می دهد، بلکه به یوم الحساب هم اشاره می‌کند:

زنده در گور کند حشر مکافات تو را بر دل موری اگر از تو غباری باشد

(همان، ص۳۹۷)

و گاهی این آه و ناله را توفانی می‌داند برای شاهان غافلی که در غفلت به سر می برند و فارغ از این که نزدیک به ساحل بودن هم برای انسان مکانی امن نمی تواند باشد:

به قرب ساحل از توفان آه ما مشو غافل که این باد مخالف هم سرِجنباندنی دارد

(همان، ص۵۲۸)

و دیگربار این آه و ناله را هم‌چون نهنگ خونخواری می‌داند که در عین خونخواری دهن بازکرده و انتظار شکار می‌کشد:

....

خشم شاهان

صائب به شاهان یادآور می‌شود که اگر جلوی خشم خود را نگیرند، خشم بی‌گناهان و آه مظلومان ستمدیده، حکومت آنان را از بین می‌برد:

سرایت می‌کند در بی‌گناهان خشم عیاران زمین را می‌درد شیری که خشم‌آلودمی‌گردد

(همان، ص۴۰۵)

عدم آسایش شاه

او در گنجینه‌ی شاهان، آسایش و راحتی نمی‌بیند و نشانی آن را در دل درویشان ستم‌کشیده می‌جوید:

دل آسوده ز گنجینه‌ی شاهان مطلب این گهر در صدف سینه درویشان است

(همان، ص۲۴۹)

همنشینی با انسان‌های آگاه

شاهان را به همنشینی و مشورت با روشن ضمیران کارآگاه که آیینه صفت‌اند و کیمیای دولت، سفارش می‌کند:

صحبت روشن ضمیران کیمیای دولتست روی اوخورشید منظر می‌کند آیینه را

(همان، ص۸۶)

توجّه شاه به ضعیفان

صائب در همه حال از شاه انتظار دارد که در مظلوم نوازی خود کم کاری

....

انتقاد از ظالمان

یکی دیگر ازطبقات جامعه، افراد زورگو و یا به زبان دیگر ظالمان همه‌ی دوران‌های تاریخ بوده‌اند؛ افرادی که به قتل و غارت پی درپی دست می زدند و موجب سلب آسایش و امنیّت مردم و غارت اموال آن‌ها می شدند.

ظلم و عداوت‌های بی حساب آن‌ها و نابسامانی روزگار باعث شده بود که شاعران نسبت به آنان نیز ساکت ننشینند. این افراد ممکن بود از وابستگان به دربار و یا توانگران باشند و یا از دزدان و راهزنان. امّا برای شاعر وظیفه‌شناس فرقی نمی‌کند، آن‌ها را نسبت به اعمالشان آگاه می سازد و سعی در تربیت و اصلاح آنان دارد.

سعدی در *گلستان* آورده است: «ظالمی را حکایت کنند که هیزم درویشان خریدی به حیف و توانگران رادادی به طرح، صاحبدلی بر او گذر کرد وگفت: ...

....

....

....

نتیجه‌گیری

غزلیات صائب در میان آثار ادبی به لحاظ پرداختن به مسایل اخلاقی، اجتماعی و انتقادی جایگاه ممتاز و ویژه‌ای دارد. در اشعار او می توان مضامین و مسایل اجتماعی گوناگونی هم‌چون سیاست و حکومت، کارکرد اجتماعی، طبقات و نقش‌های اجتماعی، ارزشها و هنجارهای اجتماعی را که عناصر تشکیل دهنده فرهنگ هستند، استخراج کرد. هرکس اشعار اورا بخواند، بامردم و فرهنگ عامه‌ی روزگار او آشنا می‌شود. زیرا او شاعری مردمی بوده است.

در اشعار او اصطلاحات عامیانه‌ی زیادی می یابیم که نشانی از ارتباط تنگاتنگ او با مردم (با وجود زندگی نسبتاً خوبی که در جوار شاهان داشته است) دارد. او را نباید به بهانه‌ی بکارگیری چنین لغات و تعابیر عامیانه و همچنین احساس خطر برای شعر مورد انتقاد قرار داد، زیرا او شاعر روزگار خویش است، همان روزگاری که شعر از دواوین سرازیر گشت و روی به کافه‌ها و قهوه‌خانه‌ها نهاد. این کار او را باید به حساب قدرت و مهارت والای او در سرودن دانست، نه بهانه‌ای برای خالی نمودن کینه از دل. شعر او سرشار از پند و اندرز دینی و اجتماعی و انسان دوستانه است، او سعی دارد با این کار به شعرهای خود صفا و صمیمیّت ببخشد و در عین حال، به حاکمان روزگارش بسیاری از رازهای موفقیت درحکومت را گوشزد نماید. در جای‌جای اشعار او ...

....

منابع و مآخذ

۱- *قرآن کریم*.

۲- تبریزی، صائب، (۱۳۶۱)، *دیوان اشعار*، با مقدمه‌ی محمدعباسی، تهران، نشر طلوع.

۳- حکیمی، محمدرضا، (۱۳۷۳)، *تفسیر آفتاب*، تهران، دفتر فرهنگ اسلامی.

۴- دشتی، علی، (۱۳۶۴)، *نگاهی به صائب*، تهران، اساطیر.

۵- راوندی، مرتضی، (۱۳۵۷)، *تاریخ اجتماعی ایران*، چاپ سوم، تهران، امیرکبیر.

۶- زرین کوب، عبدالحسین، (۱۳۸۶)، *نقد ادبی*، چاپ هشتم، تهران، امیرکبیر.

۷- سجادی، سیدعلی محمد، (۱۳۷۲)، *صائب تبریزی و شاعران معروف سبک هندی*، تهران، دانشگاه پیام نور.

....

....

پیوست (۲):
نمونه‌ای از فرم پیشنهاده تأییدشده (پروپوزال)

الف: عنوان پایان نامه:

فارسی: بررسی توالی روان‌شناختی بخش دستورزبانِ کتاب های زبـان فارسـی دوره‌ی دبیرستان

لاتین:

The investigation of psychological sequences of the grammar of Persian language books course high school

ب) واژگان کلیدی:

فارسی: توالی روان‌شناختی- دستورزبان- کتاب زبان فارسی- دبیرستان

لاتین:

Investigation- psychological sequences -grammar - Persian language- book - high school

نوع تحقیق: کاربردی

تعریف مسأله و بیان سؤال‌های اصلی تحقیق:

بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی به عنوان یکی از عناصر مهم در فرآیند نظام متمرکز آموزش و پرورش ایران از اهمیت و ارزش خاصی برخوردار است با توجه به این امر تحقیق حاضر تحلیل محتوای بخش دستور کتاب های زبان فارسی دوره‌ی متوسطه سال تحصیلی ۸۸-۸۷ را براساس اصول سازماندهی محتوا در هر ماده‌ی درسی است. براساس این اصول در سازماندهی محتوای درسی چهار اصل عمده وجود دارد:۱- استمرار۲- وحدت۳- وسعت ۴- توالی. توالی نظم زمانی است که ؛درآن محتوای گزینش شده ارائه می شود. در آموزش زبان فارسی دو رویکرد وجود دارد: الف –اصول روان‌شناختی توالی محتوا. ب –رویکردهای زبان شناختی توالی محتوا. هدف ازاین تحقیق بررسی توالی روان شناختی محتوا در بخش دستور زبان فارسی است. اصول روان شناختی توالی محتوا دارای چهار اصل است:۱- اصل توالی از ساده به مشکل ۲- اصل توالی از کل به جزء ۳- اصل توالی از جزء به کل ۴- اصل توالی از معلوم به مجهول(عینی به ذهنی) . هدف از این تحقیق بررسی این مسئله است که آیا در کتاب زبان فارسی اصول توالی روان شناختی رعایت شده است؟ آیا سلسله مراتب آموزش «رابرت گانیه » رعایت شده است؟ آیا عناصر دستوری ازجزء به کل ساز ماندهی شده است؟ آیا نخست عناصر کلی مانند جمله وکلمه آموزش داده شده است وسپس به عناصر کوچکتر مانند آواها و حروف پرداخته شده است؟ آیا اصل اعتدال (نظریه‌ی ژان پیاژه) در یادگیری دستور زبان رعایت شده است؟

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

۱- پایان نامه کارشاسی ارشد دانشگاه تربیت معلّم تهران با عنوان «*تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی پایه‌های سوم، چهارم و پنجم دبستان براساس طبقه‌بندی بلوم در سطوح حیطه شناختی و روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۱۳۷۹-۱۳۸۰*» محقق: غلام رضا کیوان. سال ۱۳۸۰ به راهنمایی دکتر محمد رضا بهرنگی انجام گرفته است. روش این تحقیق توصیفی است. جامعه‌ی آماری وحجم نمونه‌ی تحقیق را کتاب های فارسی پایه‌ی سوم، چهارم و پنجم تشکیل می دهد. که چکیده‌ی آن به شرح زیر است:

از آن‌جا که کتاب‌های درسی در نظام آموزشی کشور ما اهمیت به سزایی دارند، این تحقیق با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی پایه‌های سوم ...

....

۲- پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد با نام «*تحلیل محتوای کتاب فارسی جدید دوم دبستان بر مبنای طبقه بندی اهداف آموزشی در حیطه شناختی(بلوم و همکاران)* » محقق:راحله شکوهی؛ به *راهنمایی*: مجیدعلی عسکری / دانشگاه تربیت معلم، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، ۱۳۸۲ به شیوهی توصیفی به بررسی پرداخته و اطلاعات آماری ارایه کرده است. چکیده‌ی آن به شرح زیر است:

نتایج: ۱-مطالب و محتوای کتاب فارسی جدید دوم دبستان به گونه‌ای...

....

۳- پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد با عنوان « تحلیل کتب فارسی سال چهارم و پنجم و مقایسه آن با هدف‌های آموزش و پرورش دوره‌ی ابتدایی. » محقق: هادی هادی‌نژادعلوی؛ به راهنمایی: بهرام محسن‌پور. دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ۱۳۷۴. باروش توصیفی تحلیل محتوا. چکیده‌ی مقاله به شرح زیر است:

کسب آگاهی کافی در زمینهء شناخت علمی کتاب‌های درسی به منظور...

...

۴- پایان نامه (کارشناسی ارشد) - دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۷ با عنوان « *بررسی محتوای کتاب زبان فارسی (۱) و (۲) سال اول نظام جدید آموزش متوسطه بر اساس اصول برنامه‌ریزی درسی و روان‌شناسی از نقطه‌نظر دبیران و دانش‌آموزان سال اول متوسطه شهر تبریز سال تحصیلی ۱۳۷۶-۱۳۷۷*». پژوهشگر: *میرجواد کرمانی*؛ به *راهنمایی*: *رضا محمودی*. جامعه‌ی آماری این پژوهش ۲۰۰ دانش آموز و ۲۷ دبیر زبان وادبیات فارسی شهر تبریز است. روش پژوهش شبه تجربی است. چکیده‌ی پایان نامه به شرح زیر است:

هدف‌های کلی این تحقیق آگاهی از نظرات دبیران زبان فارسی و دانش‌آموزان سال اول نظام جدید آموزش متوسطه در مورد محتوای کتاب زبان فارسی (۱) و (۲) در سال تحصیلی ۱۳۷۶-۱۳۷۷ و نیز ارائه پیشنهادها و...

...

۵- پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد با عنوان «*اثرات دو روش تدریس انتزاعی و تدریس در متن (روش جزء به کل و کل به جزء) بر میزان یادگیری برخی از دانش‌آموزان دبیرستانهای شیراز در درس دستور زبان فارسی*»

پژوهشگر: *احمد پارسا*؛ به *راهنمایی*: *محمود طاووسی*. دانشگاه شیراز، ۱۳۷۴- جامعه‌ی آماری ۵۱ دانش آموز پسرشهر شیرازبوده است. روش تحقیق شبه تجربی و براساس آزمون به مشاهده‌ی

نتایج پرداخته است. چکیده‌ی مقاله به شرح زیر است:

هدف از این پژوهش، پاسخ به این سؤال بود که: آیا بین دو روش تدریس در متن و تدریس انتزاعی در درس دستور زبان فارسی و میزان یادگیری آزمودنیهای تحقیق، رابطه معنی‌داری وجود دارد یا نه؟ در راستای بررسی این سؤال، تعداد پنجاه و یک نفر از دانش‌آموزان پسر نظام جدید، در دبیرستان شبانه ولی‌عصر شیراز، در دو کلاس اول، به طور تصادفی انتخاب شدند. موضوع یادگیری درس "دستور زبان فارسی" بود که به مدت یک ترم تحصیلی در این دو کلاس، تدریس شد. در پایان ترم، آزمودنیهای پژوهش به طور هماهنگ به وسیله ۴۰ سؤال معلم ساخته، که روایی آن را پنج نفر از استادان و دبیران ادبیات فارسی دبیرستانها تایید کرده بودند، مورد ارزیابی قرار گرفتند. در تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست آمده از "آزمون تی" و "ضریب همبستگی" استفاده به عمل آمد. نتایج به دست آمده...

فرضیه‌ها (هر فرضیه به صورت جمله خبری نوشته شود)

سوال‌های پژوهش :

۱- آیا اصول روان‌شناختی توالی محتوا در بخش دستور زبان کتاب های زبان فارسی متوسطه رعایت شده است؟

۲- آیا اصل توالی ساده به مشکل در بخش دستور رعایت شده است؟

۳- آیا به اصل توالی کل به جزء در کتاب زبان فارسی سال اول توجه شده است؟

۴- آیا توالی از جزء به کل در آموزش دستور زبان در کتاب های زبان فارسی دوره‌ی متوسطه وجود دارد؟

۵- آیا اصل توالی از معلوم به مجهول در آموزش دستور زبان رعایت شده است؟

هدف‌ها

هدف ازاین تحقیق رسیدن به این اصل است که آیا در کتاب های زبان فارسی دبیرستان ودر بخش های دستوری این کتاب اصول توالی روان‌شناختی - که جزء اصول سازماندهی محتوا است - رعایت شده است؟ اگر این اصل انجام گرفته است چرا مطالب دستوری برای دانش آموزان سخت و نامفهوم است. و اکثر دانش آموزان در این درس به ویژه بخش های دستوری آن مشکل دارند؛مسلماً یادگیری دستور زبان برای هر کس که می خواهداز مهارت های زبانی استفاده کند

ضروری است. طبق تحقیقات انجام شده بسیاری از دانش آموزان دستور را یا به طور نسبی فرامی گیرند ویا اینکه اصلاً آن را به درستی درک نمی کنند. آیا اشکال از روش تدریس است؟ یا اینکه محتوای کتاب با ذهن فراگیران سازگاری ندارد؟ و یا توالی محتوا و سایر ویژگی‌های آموزش زبان رعایت نشده است؟

بنابراین در این پژوهش اهداف زیر متصور است:

۱- آیا توالی روان‌شناختی در بخش دستور در کتاب های زبان فارسی رعایت شده است؟

۲- آیا سایر اصول سازماندهی محتوای برنامه ریزی درسی در کتاب رعایت شده است؟

۳- آیا سازماندهی عمودی و افقی در آموزش دستور زبان رعایت شده است؟

چه کاربردی از انجام این تحقیق متصور است؟

کاربرد این تحقیق در برنامه ریزی آموزش زبان فارسی دردوره‌ی متوسطه است و برنامه ریزان آموزشی می توانند نتایج حاصله از این پژوهش را در سازماندهی محتوای کتاب زبان فارسی به کار برند. وعلل نارسایی یادگیری دستورزبان فارسی و دشواری آن در میان دانش آموزان مشخص شود.

۹-۴ استفاده کنندگان از نتایج این پایان نامه (اعم از مؤسسات آموزشی، پژوهشی، دستگاه-های اجرایی و غیره)

دفتر برنامه ریزی وتالیف کتاب های درسی وزارت آموزش و پرورش، گروه های آموزشی زبان و ادبیات، متخصصان تعلیم و تربیت ودبیران زبان وادبیات فارسی می توانند؛ نتایج تحقیق را در تألیف و تدریس کتاب های جدید زبان فارسی به کار گیرند.

جنبه جدید بودن و نوآوری طرح در چیست؟[1]

این پژوهش طبق بررسی های انجام گرفته در پیشینه‌ی تحقیق تاکنون به این شیوه انجام نگرفته است. البته تحلیل محتوای کتاب های درسی از جمله کتاب زبان فارسی بارها مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته و موضوع پایان نامه های متعددی بوده است. اما نو آوری این پژوهش به سبب توجه به اصل توالی و توجه به سلسله مراتب آموزش زبان است. که در صورت انجام تحقیق امید است بسیاری از مشکلات یادگیری دستور زبان آن برطرف شود.

۱ - توسط استاد راهنما باید تکمیل شود.

روش انجام تحقیق: توصیفی - کتابخانه ای

روش کیفی تحلیل محتوای متون درسی

روش و ابزار گرد آوری اطلاعات:

مراجعه به منابع و مآخذ کتابخانه ای، مطالعه و بررسی کتاب های برنامه ریزی و استفاده از یادداشت برداری(فیش نویسی)

جامعه آماری و تعداد نمونه: (در صورت لزوم)

جامعه ی آماری عبارت است از: کلیه ی متون درسی مربوط به بخش دستور زبان فارسی دوره ی متوسطه و نمونه آماری عبارت است از آیتم های (ITEM) که محقق با نظر پژوهش در پیشینه ی تحقیق از جامعه ی آماری بر می گزیند.

با توجه به توصیفی بودن تحقیق جامعه آماری نیاز ندارد و کتاب های زبان فارسی مقطع دبیرستان به عنوان نمونه استفاده می شود.

روش نمونه گیری: (در صورت لزوم)

نمونه ها به استناد عوامل و آیتم های منتخب محقق و در راستای آزمون سوال هابرگزیده می شود

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

تحلیل و بررسی محتوا با توجه به نتایج به دست آمده در تحقیق ومطابقت آن با اهداف آموزش زبان فارسی

جدول زمان‌بندی مراحل انجام پایان نامه: (از زمان تصویب تا دفاع نهایی)

۱- مطالعات مقدماتی: ۱ ماه
۲- تدوین چارچوب نظری:۱ ماه
۳- تهیه‌ی ابزار تحقیق: ۱ ماه
۴- جمع آوری داده ها: ۲ ماه
۵- تحلیل آماری داده ها: ۱ ماه
۶- تدوین گزارش نهایی: ۱ ماه
۷- تدوین مقاله‌ی مستخرج از پایان نامه: ۱ ماه

پیوست ۳:
نمونه‌ای از یک پایان‌نامه

شرح نمادهای طبیعی در اشعار نیما یوشیج

استاد راهنما : ...

استاد مشاور: ...

پژوهشگر: محمد رضا اصلانی

فهرست مطالب

پیشگفتار

هرگاه سخن از ادبیات معاصر به میان می‌آید، بدون شک اوّلین کسی که به ذهن تداعی می‌شود شاعر بزرگ خطّه‌ی شمال، علی اسفندیاری (نیما یوشیج) است.

آن‌چه انسان را به تفکّر و کنکاش وا می‌دارد؛ همان پرسش درونی و دغدغه‌ی فکری است که او را به سوی پژوهش و تحلیل می‌کشاند. سؤال همیشگی من در مورد اشعار نیما این بود که باتوجّه به بهره‌گیری فراوان نیما از عناصر طبیعت، آن هم به صورت نمادین، به چه مفاهیمی نظر داشته است؟

پس از مطالعه ی فراوان شعرهای نیما و بهره گیری ازمنابع مربوطه هر چند بسیار محدود و متناقض، کم‌کم به علل روی‌آوری نیما به نماد پی‌بردم. بسیار دوست داشتم که آن‌چه را من به آن دست یافته‌ام در خدمت دیگر پژوهشگران قرار دهم. با توجه به این‌که نیما پدر شعر فارسی معاصر است و بسیاری از شاعران و نویسندگان بعد از نیما از مفاهیم و مضامین شعری او استفاده کرده‌اند لذا درک معانی نمادهای نیما در درجه‌ی اوّل مهم‌ترین راه شناخت و پی‌بردن به عمق شعری اوست و در مرتبه‌ی بعدی کمک بسزایی در زمینه‌ی درک کلّ شعر معاصر است.

اهمیّت این مقاله بیشتر به پژوهش و تحلیلی بودن آن است و در بررسی و تفسیر نمادها راه نوین را در پیش گرفته است. در پایان از تلاش‌های بی‌شائبه‌ی همه‌ی استادان ارجمند به ویژه استاد عزیز راهنما خانم دکتر فاطمه توکلی رستمی به خاطر روشن‌گری در زمینه‌ی تحقیق و پژوهش، نهایت ارج و سپاسگزاری را دارم.

مقدّمه

شاعرانی توانمند هستند و شعر و سخن آن‌ها ماندگار می‌شود؛ که اثرشان در شرایط و زمان‌های متفاوت قابل تأویل و تفسیر باشد و حرفی برای گفتن داشته باشند. یعنی اثر آن‌ها به زمان و مکان خاص محدود نشود. و چنان قدرتمند باشد که بتواند خواننده را مجذوب خود کند و او را به درون متن بکشاند و به تفکّر و تأمل وا دارد.

نیما، شاعر توانمند معاصر، انسانی اندیشمند و آزادی‌خواه و غمخوار جامعه است و نکته‌ی برجسته‌ی شخصیتی او که در لابه‌لای شعرهایش به چشم می‌خورد؛ این که او بسیار خوب جامعه را شناخته و درد موجود در آن را با تمام وجود خویش حس کرده است. لذا چون متعهّد به جامعه‌ی انسانیت است نمی‌تواند نسبت به آن بی‌تفاوت باشد.

او از یک طرف با شناخت عمیقی که نسبت به ادبیات کلاسیک داشت؛ و نیز درک این نکته که قالب ادبیات فرسوده‌ی قدیمی مناسب زمان وشرایط اجتماع کنونی نیست. واز طرفی دیگر آشنایی با زبان خارجه (فرانسه)وشناخت مکتب‌های ادبی جهان بویژه سمبولیسم، بهترین راه را برای بیان افکار و اندیشه‌هایش به کار گرفت و برای این مهم از نماد و مفاهیم نمادین استفاده کرد، زیرا به خوبی می‌دانست که واژه‌ی نمادین، دارای پتانسیل بسیار قوی چند معنایی است و نیز ابهامی که در نماد وجود دارد؛ خواننده را به تفکّر و تعمّق برای درک مفهوم آن تشویق می‌کند.

نیما متناسب با نیاز جامعه به انقلاب ادبی فکر کرد و سرانجام کلیّت فرم شعر کلاسیک را از نظر قالب و محتوا تغییر داد. هر چند قبل از او تلاش‌های پراکنده در این زمینه انجام شده بود امّا این نیما بود که با یک نظم منطقی و چهارچوبی منسجم و کلّی و ادبی به این امر مهم دست یافت او به زیبایی درک کرده بود که قوالب خشک و فرسوده‌ی گذشته جواب‌گوی اندیشه‌ی وسیع و نیاز جامعه و احساس شاعرانه‌ی دنیای امروزی را ندارد. لذا به ابتکار در زمینه‌ی نوآوری و سنّت شکنی دست زد.

البتّه باید توجه کرد که نیما از مکتب سمبولیسم فرانسه بسیار تأثیر گرفته است امّا در ابداع نمادهایش صاحب سبک و عمل است.

نیما بر خلاف سمبولیسم‌ها، نمادها را نه برای بیان مفاهیم انتزاعی و گسسته‌ی از طبیعت زندگی، بلکه در خدمت واقعیت‌های زندگی و حفظ جریان طبیعی خلّاقیّت شاعرانه را به‌کار می‌گیرد. عمده‌ی بن مایه‌های شعری نیما در نمادپردازی طبیعت و عناصر آن اعم از جاندار و بی‌جان ...

...

فصل دوم: نماد و سمبولیسم

۱- معنای لغوی سمبل(نماد)
۲- معنای اصطلاحی نماد
۳- تقسیم بندی نمادها
۴- ارتباط نماد با استعاره و کنایه
۵- نماد و تمثیل
۶- نماد در بلاغت و ادبیات کلاسیک ایرانی
۷- مکتب سمبولیسم
۸- اصول مکتب سمبولیسم

معنای لغوی سمبل(نماد)

در این فصل مطالبی چند در مورد معانی لغوی سمبل(نماد) و پیشینه‌ی آن و نظریات مختلف در مورد آن را ذکر خواهیم کرد. هرچند بیان کلیّه‌ی مطالب در این باره و یا جمع‌آوری و ذکر ....

....

انواع سمبل‌ها(نمادها)

همان‌طور که ذکر شد نمادها می‌توانند معانی متعدد داشته باشند و به همین شیوه از کلمه‌ی نماد برای بیان مفاهیم متفاوت استفاده می‌شود. و می‌توان آن را به طرق گوناگون طبقه‌بندی کرد.

از جمله مهم‌ترین آن طبقه‌بندی‌ها از طرف آقای پورنامداریان ارائه شده است:

....

نماد و تمثیل:

تمثیل از آن روی که شکلی از بیان غیرمستقیم و کنایی است و امور و اشیاء و رویدادهای موجود در آن دلالتی نمادین بر محتوا و پیام مورد نظر نویسنده یا گوینده دارد؛ با نماد و شعر ...

...

اصول مکتب سمبولیسم:

هرمکتبی وقتی شکل می‌گیرد؛ پیروان و راهروانی آن را دنبال می‌کنند. آن‌ها باید از یک سری قواعد و چهارچوب کلّی تبعیّت کنند. اصول مکتب سمبولیسم براساس کتاب فرهنگ اصطلاحات ادبی از سیما داد به شرح زیر است: ...

...

فصل سوم: نمادگرایی در اشعار نیما

۱- نیما و سمبولیسم

۲- رویکرد نیما در بهره‌مندی از نماد

۳- طبیعت‌گرایی در اشعار نیما

۴- نگاهی گذرا به زندگی نیما یوشیج

نیما و سمبولیسم:

نیما در ابداع نمادهای خاصّ خودش، از مکتب سمبولیسم که در اروپا شکل گرفته بود، تأثیرهایی پذیرفته بود و البتّه در خلق آن‌ها، خود صاحب سبک و عمل بود.

نمی‌توان گفت که وی صددرصد تحت تأثیر این مکتب بوده است امّا به هر حال سبک شعری نوین نیما با پیش درآمدی، ایجاد شد.

آقای اکبری در رابطه با تأثیرپذیری نیما می‌گویدکه: «آثار نیما و نوشته‌های او نشانگر آگاهی او از مکتب های ادبی...

...

رویکرد نیما در بهر ه مندی از نماد:

نیما (همان‌طورکه بیان شد) تأثیراتی را از مکتب سمبولیسم گرفته بود. امّا در به‌کارگیری نمادها و در برخورد با طبیعت با آن مکتب و پیروانش، رویکردی متفاوت داشت. او می‌خواهد غم ودرد درونی خود را در قالب شعر آن هم به صورت نمادین، بیان کند. لذا درابداع نمادها برای بیان مفاهیم مورد نظرش راه نوینی را بر می‌گزیند. او به نمادها رنگ ...

...

طبیعت گرایی در اشعار نیما یوشیج:

طبیعت همیشه سرسبز محل زندگی نیما(شمال کشور)به زیبایی در اشعار اوتجلّی یافته‌است. بن‌مایه‌های اصلی‌نمادپردازی شعری نیما برگرفته از همین عناصر طبیعت است. طبیعت‌جایگاه تمام‌غم‌ها، اندوها رنج‌ها، دردها، امیدها و آرزوهای اوست او عناصر طبیعی را به عنوان نماد به‌کار گرفته است. و از هریک از آن‌ها برای بیان افکار و اندیشه‌های ادبی و اجتماعی خود بهره برده است.

«نیما انسان را وسیله‌ی تباین در بین اجزای طبیعت می داند که وجودش...

...

فصل چهارم: بررسی و شرح نمادها

آتش:

در بیشتر شعرهای نیما شاهد ستیز و مبارزه‌ی نیروهای طبیعت هستیم که گروهی ازآن‌ها ویرانگرند. وازجمله نیروهای اهریمنی به شمار می‌آیند همانند: «باد» و گروهی دیگر نماد نیروهای اهورایی و رحمت هستند و از آن گروه می‌توان به «باران» و «آتش» اشاره کرد.

البتّه ذکر این نکته خالی از لطف نیست که آتش از دیرباز در فرهنگ و ادبیات ایرانیان نماد تقدّس و پاکی بوده ...

...

کومه:

کومه به خانه‌های کوچک گفته می‌شود که از چوب و نی ساخته شده‌اند و بیشتر در مناطق بارانی (شمال کشور) وجود دارند. کومه علاوه بر تداعی فقر و تنگ دستی نماد وطن شاعر است. مکانی که ظلمت و تاریکی آن را فرا گرفته و هیچ‌گونه نشاط و شادابی را در آن نمی‌توان یافت.

«به بساطی که بساطی نیست ...

...

ماخ اولا (رود بزرگ) :

«ماخ اولا، رودی است که در بین دره‌ی ماخ اولا بین سنگ ها قرار دارد و جریان می‌کند» (همان: ۶۰۷)

ماخ اولا نمادی برای خود نیما ست به عنوان یک روشنگر و روشن فکر که اندیشه اش را به هر جایی جاری می‌کند. و از یکنواختی و سنّتی‌گرایی می‌گریزد و اگرمقداری آن ...

...

یاسمن:

عموماً رویش گیاهان و درختان روبه بالاست و به سوی بلندی میل و صعود دارند. یاسمن نیز همان‌طور که روبه تعالی دارد؛ نماد جنبش و حرکتی انقلابی است (واژه‌ی انقلاب در اینجا منظور هر گونه تغییر و تحوّل سیاسی در جهت بهبود است) حتّی اگر منجر به پیروزی نشود. و یا اینکه ضعیف و شکننده باشد. امّا در نهایت به بار خواهد نشست.

«هرچه در کار خود است...

...

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهاد

دغدغه‌های درونی یک شاعر یا نویسنده او را به سرایش و یا دست بردن به قلم و تحریر وا می دارد. طبیعی است که هر شاعر یا نویسنده‌ای براساس فکر غالب و فضای حاکم براندیشه‌اش سخن می‌راند.

شاعر توانمند خطّه‌ی شمال، جامعه‌ی دوران و اوضاع نابسامان آن را به خوبی درک کرده است. فضای حاکم بر جامعه یک فضای تنگ و تاریک و استبداد گونه است و شاعر متعهد (نیما) نمی تواند نسبت به این اوضاع بی‌تفاوت باشد و تمام سعی و تلاش خود را در راه تغییر و بهبود و تحوّل به‌کار می‌گیرد. او معتقد بود که ادبیات باید از هر حیث عوض شود. با تمرین و تلاش بسیار به این مهم دست یافت.

تأثیر ادبیات فرانسه در این دستاورد بزرگ ادبی ایران را باید در نظر داشت. همان‌طور که خود اشاره می کند که : «آشنایی با زبان فرانسه راه تازه‌ای را در پیش چشم من گذاشت.» این آشنایی با زبان‌خارجه امکان آشنایی و قرائت متون آن زبان و آشنایی با مکتب‌های هنری ادبی را برای او میّسر می کند که مکتب سمبولیسم یکی از همین مکاتب بود. نیما شاعر توانا و خلّاقی است که در ایجاد شیوه‌ای نو توانست شعر را به سمت و سوی نمادین بودن، آن هم به گونه‌ی ابداعی، پیش ببرد.

نمادها برای نیما دارای ارزش زیادی هستند و آگاهانه توسط او استفاده می شوند او از آن‌ها برای عمیق‌تر کردن و مبهم‌تر کردن اشعارش بهره‌می‌گیرد. باتوجّه به این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که، نمادپردازی در شعر نیما بسامد بالایی دارد. بیشتر عنوان‌های شعریش، همان نمادها هستند. ازجمله نمادهایی که بسامد بالایی دارند می‌توان به شب، صبح، روز، باران، دریا، جنگل اشاره کرد.

مهم‌ترین راه شناخت و درک شعری نیما، پی‌بردن به معانی نمادین واژه‌ها و شعرهای اوست. خواننده تا مفهوم نمادین واژه‌ها را نداند؛ هرگز به مفهوم شعر نیما و شناخت ...

...

...

فهرست منابع

۱. آل احمد، جلال، نیما چشم جلال بود، تهران، انتشارات کتاب سیامک با همکاری نشر میترا، چاپ اوّل، ۱۳۸۶.

۲. احمدی، بابک، حقیقت و زیبایی، تهران، نشر مرکز، چاپ پنجم، ۱۳۸۰.

۳. احمدی، بابک، ساختار تأویل متن، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۰.

۴. اسداللّهی، الله شکر، نیما و ادبیات غرب، مجموعه مقالات نخستین همایش نیماشناسی، دانشکده‌ی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندارن، انتشارات شفلین، دو جلدی، ۱۳۸۱.

۵. اسماعیل پور، ابوالقاسم، طبیعت در شعر نیما، مجموعه مقالات نخستین همایش نیماشناسی، دانشکده‌ی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندارن، انتشارات شفلین، دو جلدی، ۱۳۸۱.

۶. انوشه، حسن، فرهنگنامه‌ی ادبی فارسی، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، جلد دوّم، ۱۳۸۱.

۷. براهنی، رضا، طلا در مس(درباره‌ی شعر و شاعری)، تهران، انتشارات نویسنده، چاپ اوّل، دو جلدی، ۱۳۷۲.

۸. بیزار گیتی، مسعود، نیما پاسخی به ضرورتی تاریخی، یادنامه‌ی نیما، (مجموعه مقالات کنگره‌ی بزرگداشت یکصدمین سالگرد نیما یوشیج، تهران، مرکز انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران، دو جلدی، ۱۳۷۸)

۹. پارسی نژاد، ایرج، نیما یوشیج و نقد ادبی، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۸.

۱۰. پور نامداریان، تقی، خانه‌ام ابری است، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۷.

۱۱. پور نامداریان، تقی، رمز و داستان‌های رمزی، تهران، انتشارت علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، ۱۳۷۵.

۱۲. تسلیمی، علی، گزاره ای در ادبیات معاصر (شعر)، تهران، انتشارات اختران، چاپ اوّل، ۱۳۸۲.

۱۳. چارلز، چدویک، سمبولیسم، ترجمه‌ی مهدی سحابی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۵.

۱۴. حافظ، شمس‌الدّین محمّد، مقدّمه و نمونه خوانی شهلا صالحی، تهران، انتشارات مرز فکر، جلد دوّم، ۱۳۸۷.

۱۵. ...

۱۶. ...

Payame Noor University
Unit of Tehranj
Stamp of excellence

Master Group
((Review of Books))

Thesis:	**"The study of symbols in poetry Nima Yooshij"**
Producer:	**Mohammad Reza Aslani**
Country:	**Persian language and literature**
Supervisor:	**Ms Dr. Fateme Tavakoli**
Advisor:	**Ms Dr. Narges Mohammadi Badr**
Date:	**September 2012**

This thesis Research titled "Evaluation and natural emblems of the poet Nima Yooshij" in the analysis، symbolic poetry، Nima natural extracts and their meanings have been explored and discovered.
This thesis In addition to the foreword and introduction to this thesis، consists of five chapters as follows:
The first chapter includes a general survey of the general framework of research is mentioned.
The second chapter contains eight sections، in which the lexical meanings of symbols and terminology، classification and symbols associated with allegory، metaphor and allegory and symbol of the history of Persian rhetoric، symbolism and the school deals with its principles.
In the third season in poems and stories about the symbolism and the symbolism of the way Tbytgrayy Nima is presented.
The fourth chapter deals with Nima poetic thesis of natural symbols.
The fifth chapter is devoted to conclusions and suggest that the overall results of this research is expressed.

Key words: Nima، symbol، symbolism، nature، society، man.

منابع

۱- اوپنهایم، آبرهام نفتالی، طرح پرسش‌نامه و سنجش نگرش‌ها، ترجمه مرضیه کریم‌نیا، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۶۶.

۲- بست، جان، روش تحقیق در علوم تربیتی، ترجمه‌ی حسن پاشا شریفی و نرگس طالقانی، تهران انتشارات رشد، چاپ نهم، ۱۳۸۱.

۳- حافظ‌نیا، محمدرضا، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)، چاپ هفتم، ۱۳۸۱.

۴- خیابانی، ناصر، پژوهش مدرسه‌ای و دانش‌آموزی، تهران: شلاک، ۱۳۸۹.

۵- دلاور، علی، روش‌های آماری در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ سوم، ۱۳۷۰.

۶- دلاور، علی، روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران، نشر ویرایش، چاپ اول، ۱۳۷۵.

۷- سادئی، علی، روش تحقیق و آمار به زبان ساده، تهران: انتشارات شلاک، چاپ سوم، ۱۳۹۰.

۸- سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگاه، چاپ ششم، ۱۳۸۱.

۹- شرفی، محمدرضا (۱۳۷۰)، دنیای نوجوان، تهران:انتشارات تربیت، چاپ‌اول.

۱۰- شریفی، حسن پاشا و شریفی، نسترن، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات سخن، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۱۱- متقی، مریم، چگونه تحقیق و پژوهش کنیم، تهران: آوامتن، ۱۳۸۷.

۱۲- نصر اصفهانی، احمد، عوامل مؤثر در بهبود کیفیت تدریس، تهران: فصلنامه‌ی تعلیم و تربیت، وزارت آموزش و پرورش، بهار ۱۳۷۱.

WHAT EVERY STUDENT
SHOULD KNOW ABOUT

Research

- انواع پژوهش
- مراحل انجام تحقیق
- انواع متغیرها و تعیین آن‌ها
- طراحی یک روش تحقیقی مناسب
- تدوین و نگارش مقاله تحقیقی
- راه‌های جمع‌آوری سوابق نظری و عملی
- ابزارهای اندازه‌گیری
- یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل یافته‌ها
- جمع بندی نتایج تحقیق

9 786002 570291